

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
AJALOO JA ARHEOLOOGIA INSTITUUT
UUSIMA AJA OSAKOND

Inger-Helene Värat

EMANTSIPEERUVA NAISE KUVAND AJAKIRJAS
KRATT AASTATEL 1925-1940

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Karin Veski, *PhD*

Tartu 2021

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1 Uurimuse teoreetilised lähtekohad ja ajalooline taust	6
1.1 Kuvand	6
1.2 Stereotüüp.....	8
1.3 Karikatuur.....	10
1.4 Feministlik teooria.....	11
1.5 Ülevaade Eesti naiste emantsipeerumisest 20. sajandi alguses.....	13
1.5.1 Poliitiline ja ühiskondlik aktiivsus	13
1.5.2 Hariduslik aktiivsus	14
1.6 Ajakiri Kratt ja selle autorid.....	14
1.6.1 Ajakiri Kratt.....	14
1.6.2 Naisautorid.....	16
2 Emantsipeeruva naise kuvand ajakirjas Kratt	18
2.1 Uut moodi jäljendav ja seltskonnaelu elav naine	18
2.2 Ühiskondlikult ja/või poliitiliselt aktiivne naine.....	23
2.3 Kõrgharitud naine.....	26
2.4 Väljaspool kodu töötav naine	28
2.5 Kaitseväes või politseis teeniv naine.....	30
2.6 Emantsipeerunud lastetu naine.....	32
2.7 Levinumad stereotüübid emantsipeerunud naiste kohta	34
2.8 Naiste emantsipatsiooni positiivselt suhtuvad kirjutised	40
KOKKUVÕTE	43
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS.....	45
SUMMARY	49
LISAD.....	52

SISSEJUHATUS

Eesti naised omavad tänapäeval samu õigusi ja vabadusi nagu mehedki. Naistel on võimalik omandada kõrgharidust, teha karjääri ja rääkida kaasa riigijuhtimisel. Tänapäeval mõistetakse, et vaba ja võimeka ühiskonna püsimiseks on oluline, et naised võtaksid võrdväärselt osa selle loomisest.¹ Naiste kaasamine uute seaduste ettevalmistamisse, uute sotsiaalsete suhete ja käitumismallide loomisesse, on olulise tähtsusega. Sellist kaasamist ei ole naised aga alati nautida saanud – esimese Eesti Vabariigi ajal oli pilt hoopis teistsugune. Olgugi, et eesti naised said valimisõiguse 1918. aastal ja juba 1915. aastast immatrikuleeriti neid ülikooli, siis ei tähendanud see vabanemist traditsioonilistest soorollidest ja nendega kaasnevatest (eel-) arvamustest naiste kohta.

Käesoleva uurimustöö eesmärgiks on uurida, milline oli emantsipeeruva naise kuvand pilaajakirjas Kratt selle ilmumise perioodil 1925-1940.² Ühtlasi on välja toodud enimesinenud kriitika naiste suhtes, kellele võib omistada emantsipeerumise tunnuseid. Lisaks on töö eesmärk näidata, millised olid enimesinenud stereotüübid vastavas emantsipeerumise kategooriasse kuuluvate naiste kohta. Naiste emantsipeerumise ilmingutega seotud kirjutiste ja karikatuuride analüüsil on kasutatud nii kvalitatiivset kui kvantitatiivset uurimismeetodit. Esitatud on kategooriate statistika ning vastavates kategooriates enimesinenud stereotüübid. Ühtlasi antakse ülevaade enimkajastatud autoritest ning nende teostest. Kahjuks ei õnnestunud siinkirjutajal aga kõigi autorite kohta taustinfot leida.

Allikmaterjaliks on käesoleva töö puhul kõik ajakirja Kratt ilmunud numbrid. Ajakiri Kratt oli tegev aastatel 1925-1940 ning selle aja jooksul ilmus 768 eksemplari.

Esimeses peatükis keskendutakse uurimustöö teoreetilistele lähtekohtadele ning ajaloolisele kontekstile. Antakse ülevaade kuvandist, stereotüübist, karikatuurist ja feministlikust teooriast. Samuti käsitletakse seal lähemalt ajakirja Kratt ja selle autoreid. Teises peatükis vaadatakse lähemalt erinevaid kategooriaid, millesse emantsipeeruvad naised oli võimalik mahutada ja

¹ A. Joonsaar jt. Eesti naised muutuv ühiskonnas : Eesti rahvusraport : ÜRO IV ülemaailmne naiste konverents "Võrdõiguslikkus, areng, rahu". Tallinn: Sotsiaalministeerium, 1995. Lk 6.

² Uurimustöös käsitletav „uue naise“ kuvand sai alguse 19. sajandi lõpul. Näiteks viljeles Suurbritannias sellist „uue naise“ imagot ajakiri Punch, mis hakkas ilmuma 1841. Pilavas võtmes kujutati seal modernset naist suitsetamas; jalgratta, trammi või bussiga sõitmas. – Vt. T. J. R. Collins. Athletic Fashion, "Punch", and the Creation of the New Woman. Victorian Periodicals Review, lk 309-335. Vol. 43, No. 3. 2010. Lk 2.

uuritakse Kratis loodud kuvandit. Lisatud on ka värvikamaid näiteid karikatuuridest, anekdootidest ja iseloomustustest, mis Kratis ilmusid.

Naise kuvandit ajakirjas Kratt ei ole varasemalt uuritud. Eesti naiste emantsipeerumise teemat 1920. aastate Eestis Postimehe ja Päevalehe põhjal on käsitlenud oma uurimustöös Kai Reinfeldt.³ Naiskorporantidest ja neist loodud kuvandist 1920-1940. aastate perioodikas on kirjutanud Jaanika Tamar.⁴ Neid töid võib pidada ka inspiratsiooniallikaks käesoleva töö uuritavate kategooriate loomisel. Emantsipatsioonist ja naisliikumisest on ilmunud ka kaks populaarteaduslikku tööd – Vera Poska-Grünthali “Naine ja naisliikumine”⁵ ning Helmi Mäelo “Eesti naine läbi aegade”.⁶ Hea ülevaate naiste haridusalasest emantsipatsioonist annab Sirje Tamuli koostatud „Vita academica, vita feminea“.⁷ Ajakirjast Kratt on kirjutanud varasemalt täpsemalt vabadussõjalaste kuvandi teemal Greete Veesalu,⁸ Krati poliitilisest karikatuurist Ivar Jõesaar⁹ ja Evald Jalaka loomingust Kratis Andres Vihalem.¹⁰

Olulisteks alustekstideks kuvandi uurimise mõistmiseks on käesolevas uurimustöös Manfred Belleri ja Joep Leersseni¹¹ põhjalik kogumik, samuti Kenneth E. Bouldingu töö.¹² Eesti ajalooteaduses on kuvandi teoreetiliste küsimustega tegelenud näiteks Karin Veski.¹³ Imagoloogia teoreetiliste küsimustega tegeleb Veski just töö sissejuhatavas osas. Lisaks saab välja tuua ka näiteks Helena Palli uurimuse nõukogude naise kuvandist,¹⁴ milles on samuti keskendutud teises peatükis imagote teoreetilisele käsitlemisele. Stereotüüpide teooria

³ Vt K. Reinfeldt. Naise emantsipatsiooni küsimus Eestis 1920. aastatel Postimehe ja Päevalehe põhjal. Bakalaureusetöö. Tartu, 2013.

⁴ Vt. J. Tamar. Eesti naiskorporandi kuvand perioodikas aastatel 1920-1940. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, 2013.

⁵ Vt. V. Poska-Grünthal. Naine ja naisliikumine: peajooni naisliikumise ajaloost ja probleemistikust. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1936.

⁶ Vt. H. Mäelo. Eesti naine läbi aegade. Tallinn: Varrak, 1999.

⁷ Vt. S. Tamul (toim). Vita academica, vita feminea: artiklite kogumik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1999. Lk 114

⁸ Vt. G. Veesalu. Vabadussõjalaste kuvand ajakirja Kratt karikatuuridel 1932-1936. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, 2016.

⁹ Vt. I. Jõesaar. Ülevaade poliitilisest karikatuurist pilkelehes “Kratt” 1925-1940. Diplomitöö. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1984.

¹⁰ Vt. A. Vihalem. Evald Jalak ja “Kratt” aastatel 1928-1935. Kursusetöö. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1959.

¹¹ Vt. M. R. Beller; J. Leerssen (toim.). Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. Amsterdam; New York: Rodopi, 2007

¹² Vt. K. E. Boulding. The Image: Knowledge in Life and Society. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1973

¹³ Vt. K. Hiiemaa. Aafrika retseptatsioon eestikeelses trükisõnas (kuni 1917). Tartu Ülikool, 2006. Lk 18-28.

¹⁴ Vt. H. Pall. Nõukogude naise kuvand ajakirjas Nõukogude Naine aastatel 1945-1991. Magistritöö. Tartu Ülikool, 2011.

lahtimõtestamisel on lisaks eelnevalt välja toodud teostele kasutatud ka Craig McGarty, Vincent Y. Yzerbyt'i ja Russell Spearsi¹⁵ koostatud kogumikku.

Feministlikust teoriast rääkides on käesolevas töös kasutatud nii feministlike mõtlejate nimiteoseid (nagu näiteks Simone de Beauvoir'i „The Second Sex“¹⁶) ja ühtlasi ka eestikeelseid käsitlusi.¹⁷ Hea ülevaate feministlikust mõtlemisest andis Lorraine Code'i koostatud feminismientsüklopeedia.¹⁸

¹⁵ Vt. C. McGarty; V. Y. Yzerbyt; R. Spears (toim.). *Stereotypes and Explanations. The Formation of Meaningful Beliefs about Social Groups*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

¹⁶ Vt. S. de Beauvoir. *The Second Sex*. London: David Campbell Publishers, 1993.

¹⁷ Vt. E. Annus (toim.). *20. sajandi mõttevoolud*. Tallinn; Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2009

¹⁸ Vt. L. Code (toim.). *Encyclopedia of Feminist Theories*. London; New York: Routledge, 2002.

1 Uurimuse teoreetilised lähtekohad ja ajalooline taust

1.1 Kuvand

Käesolevat uurimustööd on mõjutanud konstruktivistlik teooria, mis võetakse kuvandi ja stereotüüpide uurimise aluseks. Selle kohaselt on inimteadmine otsene mõistuse konstrueeritud tulem.¹⁹ Sotsioloogid Peter Berger ja Thomas Luckmann teoretiseerivad, et reaalsus on sotsiaalne konstrukt. Nende sõnul toimub kogu inimteadmise loomine sotsiaalsetes situatsioonides, ühtlasi ka selle edasiandmine ja püsima jäämine.²⁰ Sotsiaalseid situatsioone lahendatakse läbi erinevate rollide, mille inimene endale omastab. Rollide omastamise kaudu toimub ka maailma omaks saamine. Omavahelise suhtluse vaatlemisel omistatakse üksteisele motiivid ning kordumise kaudu konstrueeritakse rollid.²¹ Ühiskonnaliikmed võtavad omaks teatud rollid ja neist tuleneva rollikombestiku, mis eksisteerivad tänu varasemalt loodud mudelitele ja väärtushinnangutele.²² Nõnda võib kokku võtta, et inimteadmine on inimmõistuse konstrueeritud tulemus. Seda võib pidada sotsiaalseks reaalsuseks, mis on konstrueeritud isikute poolt ühiskonnas.

Kuvand ehk imago on defineeritud kui kujutluspilt või ettekujutus.²³ Kuvandi loome toimub millegi või kellegi vaatlemisel. Kuvandi puhul on aga oluline märkida, et selle loomeprotsess ei ole alati objektiivne ja sõltumatu. Seda tingib asjaolu, et loodav pilt läbib mitmeid sotsiaalseid filtreid ning võib selle tõttu moonduda.²⁴ Uurijad Manfred Beller ja Joep Leerssen defineerivad imagot kui „*teise/teisesuse* mentaalne varipilt, mille määravad kindlaks perekonna, grupi, hõimu, rahva või rassi tunnusjooned“. Nende autorite järgi on just need mentaalsed siluetid inimkonna teejuhtideks – imagote järgi konstrueerime me oma hoiakud ja käitumise.²⁵

¹⁹ K. Hiiemaa. 2006. Lk 9.

²⁰ P. L. Berger; T. Luckmann. The Social Construction of Reality. London: Penguin Books, 1991. Lk 15.

²¹ Samas. Lk 74.

²² H. Pall. Nõukogude naise kuvand ajakirjas Nõukogude Naine aastatel 1945-1991. Magistritöö. Tartu Ülikool, 2011. Lk 25.

²³ Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018: <https://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=imago&F=M>. Kasutatud: 06.05.2021.

²⁴ K. Hiiemaa. 2006. Lk 18.

²⁵ M. R Beller; J. Leerssen (toim.). 2007. Lk 4.

Kuvandi konstrueerimise juures on oluline arvestada ka asjaolu, et selle loomisel on oma osa mõlemal poolel – lisaks saatjale ka vastuvõtjal. Ühtlasi ei ole kuvandid staatilised – need ei ole igas ajas püsivad ja üheselt mõistetavad²⁶, vaid lisaks mobiilsusele on need ka lihtsamini muudetavad.²⁷ Oulu ülikooli uurija Olavi K. Fält väidab, et kuvand on intellektuaalne pärand, mille me saame kaasa ka siis, kui see on vastu meie tahtmist.²⁸ Samuti tuleb siin arvesse võtta asjaolu, et erinevate gruppide liikmed näevad asju omaenda spetsiifilisest vaatenurgast. Nõnda tähendab see ka seda, et imagote lahti mõtestamisel võidakse jõuda erinevate hinnanguteni. Kuvandiloomes mängib rolli ka empiirilise kogemuse osakaal – kogu objekti võib esindada mittetäielikult kogetu ehk puudulik informatsioon. Täieliku info puudumine võib aga sillutada teed eelarvamuste tekkimiseks.²⁹ Seejuures saab aga nentida, et reaalsuse mittetäielik konstrueerimine kuvandi kaudu võib olla nii tahtlik kui ka mittetahtlik.³⁰ Filosoof Sam Keen väidab, et kuna inimpsüühika on mõjutatud ühiskonnast ning vastupidi, lasuvad ka negatiivse kuvandi loomise algpõhjused inimese psühholoogilistes eripärades ja nõrkustes. Sellest tulenevalt väidab Keen, et vaenuliku tegevuse ja kujutuste loomise põhipõhjused lasuvad inimpsüüholoogia varjukülgedes, nagu paranoia ja projektsioon, ebapädevad kasvatusmeetodid, ebaõiglus, võimueliidi huvid ja ajaloolistes, rassilistes ning majanduslikes konfliktides. Siinkohal on oluline ka see, et vihkamise masstootmiseks on vajalik, et üldsus ei oleks teadlik oma eelnevalt mainitud varjukülgedest.³¹

Kuvandi eesmärgiks on seega meie käitumise juhtimine läbi vastava arvamuse, mida me kellestki või millestki (läbi imago) loome.³² Briti filosoof Kenneth E. Boulding on väitnud, et taolist kuvandiloomet võib pidada kultuuri vältimatuks osaks. Samuti, et kuvandi karakter sõltub just selle vastava kultuuri enda iseärasustest.³³ Kuvandid ehk imagod on seega ühiskonnas eksisteerivad osad, mis defineerivad sedasama ühiskonda ja suunavad viimase käitumisi ja hoiakuid.

²⁶ K. Hiiemaa. 2006. Lk 18.

²⁷ M. R Beller; J. Leerssen (toim.). 2007. Lk 343.

²⁸ O. K. Fält. Introduction. *Looking at the Other. Historical study of images in theory and practise* (toim. Alenius, K., Fält O. K., Jalagin, S.). Oulu: University of Oulu, 2002. (Lk 7-12). Lk 8.

²⁹ M. R Beller; J. Leerssen (toim.). 2007. Lk 5.

³⁰ K. Hiiemaa. 2006. Lk 19.

³¹ S. Keen. *Faces of the Enemy: Reflections of the Hostile Imagination*. San Francisco: HarperSanFrancisco, 1991. Lk 12.

³² Samas. Lk 19.

³³ K. E. Boulding. *The Image: Knowledge in Life and Society*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1973. Lk 16.

1.2 Stereotüüp

Ühiskonna struktuurilise ülesehituse püsimiseks on vajalik sotsiaalsete gruppide olemasolu. Kõik sotsiaalsed grupid aga koosnevad indiviididest. Indiviidide jagunemine nendesse gruppidesse toimub teatud karakteristikate, uskumuste või kogemuste jagamise põhjal.

Belleri ja Leersseni kohaselt on stereotüübid fiktsioonid, mis lisaks reaalsuse moonutamisele loovad ka omaette (problemaatilisi) reaalsusi. Stereotüübid on gruppidevahelised üldistused, mille puhul kantakse juhuslikult esinenud omadused universaalselt üle kogu grupile.³⁴

Sotsiaalpsühholoog Craig McGarty kohaselt on stereotüübid ühe grupi nägemus teisest.³⁵ McGarty omistab stereotüüpidele kolm printsiipi: 1. stereotüübid kui töövahendid mingi kindla nähtuse seletamiseks, 2. stereotüübid kui tööriistad energia säästmiseks, 3. stereotüübid kui jagatud grupiuskumused. Esimene printsiip vihib sellele, et stereotüübid kuuluvad kategoriseerimise protsessi juurde – see aitab isikul või grupil orienteeruda kindlates situatsioonides või suhtluses.³⁶ Teine printsiip sätestab stereotüüpide põhjuseks aja ja energia säästmise – välistatakse iga grupiliikmega seonduva detailse informatsiooni omastamine.³⁷ Kolmas printsiip vihib sellele, et stereotüübid formuleeritakse ühiste uskumuste baasil.³⁸

Võib märkida, et stereotüübid lähtuvad juba eksisteerivatest imago-test. Küll aga et stereotüüpne suhtumine saaks kuvandist lähtuda, on oluline, et kuvand oleks tugevalt laetud. Ilma jõuliste emotsioonideta ei ole loodavate stereotüüpide eluiga pikk – kuvandi järjepidev esitamine on alus stereotüüpide süüvimiseks inimeste teadvusesse.³⁹ Stereotüübid lähtuvad aga eelarvamustest. Eelarvamused on kindlad hinnangud või hoiakud kellegi või millegi suhtes ning stereotüübid nende fikseeritud väljendused.⁴⁰

Käesolevas uurimustöös on oluline rääkida ühest kindlast stereotüüpide kategooriast – soostereotüüpidest. „Soo“ definitsioon on erinevate distsipliinide (antropoloogia, sotsioloogia, psühholoogia) poolt käsitletud eripalgeliselt. Sookäitumise osas aga ollakse enamuses ühel meelel – see on valdavas osas konstrueeritud erinevate ühiskonnas eksisteerivate nähtuste

³⁴ M. R. Beller; J. Leerssen (toim.). 2007. Lk 430.

³⁵ C. McGarty; V. Y. Yzerbyt; R. Spears (toim.). 2002. Lk 1.

³⁶ Samas, lk 3.

³⁷ Samas. lk 4.

³⁸ Samas. lk 6.

³⁹ K. E. Boulding. 1973. Lk 12

⁴⁰ M. R. Beller; J. Leerssen (toim.). 2007. Lk 404.

mõjul (haridus, diskursus, kultuur, sotsiaalsed institutsioonid).⁴¹ Sotsioloog Mary Holmes toob välja, et soo sotsiaalne konstrueerimine põhineb sellel, kuidas ühiskond on organiseeritud. Soo konstrueerimine toimub läbi igapäevase suhtlemise, mille kaudu suunatakse naisi ja mehi erinevale heakskiidetud normile.⁴²

Sotsiaalseid rolle, mida mehed ja naised täidavad, ei hinnata tihtipeale aga võrdväärsseteks. Neid omadusi, mida omistatakse meestele, nähakse mõjukamate ja tõhusamatenä. Enamik sooga seonduvaid stereotüüpe ja nendest sõltuvaid omadusi tulenevad siiski enamuses kultuurilistest omapäradest, mitte bioloogilisest alustest.⁴³

Sotsioloogi Pierre Bourdieu sõnul on meestekeksus ühiskonna loomupärane osa. Domineerimiskorra ajaloolised struktuurid võidakse omandada isegi ilma neid tajumata, sest ollakse selle sama kehtiva korra osa.⁴⁴ Stereotüüpide kinnistumine toimub seega läbi selles samas süsteemis eksisteerimise. Soopsühholoogia sotsiaal-kognitiivse teooria kohaselt on just näiteks matkimine üks mõjukamaid mõtlemis- ja käitumismustrite kinnitajaid. Nõnda jõuab suur osa sotsiaalse sooga kaasnevat informatsiooni indiviidini läbi tema lähedaste ja sotsiaalsete institutsioonide.⁴⁵ Selle kaudu taastoodavad ennast ühiskonnas juba eksisteerivad soostereotüübid ja soorolliline käitumine.

Käesoleva uurimustöö puhul mängivad olulist rolli ka iroonia ja huumor. Iroonia põhineb spetsiifilistel kontrastidel, et saavutada oma eesmärgi, ning mitte mõjuda ebausutavalt. Iroonia mõistmisele aitab kaasa see, et kuulaja on teadlik kõneleja uskumustest ja ideedest ning samal ajal seostab neid üldisemate arvamustega.⁴⁶ Iroonilisi stereotüüpe võib pidada üheks lihtsaimaks relvaks vastase naeruvääristamiseks. Ühtlasi ei tohiks unustada, et kuvatavates stereotüüpides võib olla ka tõtt. Samas aga toimib stereotüüp vägivaldse üldistamise põhimõttel – nagu eelnevalt mainitud, saavad üksikisiku jooned automaatselt omaseks grupele.

⁴¹ H. Pall. 2011. Lk 28.

⁴² M. Holmes. *Gender and Everyday Life*. London; New York: Routledge, 2009. Lk 3.

⁴³ A. H. Eagly; A. E. Beall; R. J. Sternberg. *Soopsühholoogia*. Tallinn: Külim, 2008. Lk 92.

⁴⁴ P. Bourdieu. *Meeste domineerimine*. Tallinn: Varrak, 2005. Lk 17.

⁴⁵ Samas. Lk 95.

⁴⁶ M. R. Beller; J. Leerssen. 2007 (toim.). Lk 349.

1.3 Karikatuur

Kuna antud uurimustöös moodustavad uurimismaterjali suures osas karikatuurid, siis on paslik nende olemust pisut lähemalt vaadelda. Uurimise aluseks on visuaalne materjal ning loodavad kuvandid luuakse lisaks sõnadele ka läbi visuaalse keele. Karikatuur annab võimaluse (võrreldes kirjaliku tekstiga) efektiivsemalt edasi anda tõekspidamisi, suhtumisi, arvamusi ning ka kuulujutte. Karikaturistid kajastasid oma isiklikke, toimetuse ja isegi lugeja vaateid,⁴⁷ mis annab meile hea ülevaate kehtivatest kuvanditest ja stereotüüpidest.

Võib spekuloida, et karikatuuride omadused ühtivad kirjaliku satiiri omadega. Karikatuuri saab pidada selle tõttu ajastu ja ühiskonna peegliks ning pilapilt oma natuurilt annab võimaluse täpsemalt aru saada loomisaegsest ajastuvaimust. Karikatuuri kaudu saame me teada, mida peeti antud ajajärgul humoorikaks,⁴⁸ ning sellega on võimalik paremini edasi anda suhtumisi, tõekspidamisi ja arvamusi. Seega on karikatuur heaks vahendiks, millega uurida antud perioodi argikultuuri.⁴⁹

Naer ja huumor kultuurilise nähtusena laiemalt on aga headeks indikaatoriteks, mis annavad aimu ühiskonnas kehtivatest väärtushinnangutest ja mentaliteedist.⁵⁰ Karikatuuri puhul on oluline aru saada selle sümbioosist olekust: karikatuur on segu nii mitteverbaalsest kui verbaalsest kommunikatsioonist. Lisaks on oluline märkida ka aspekti, kuhu lõpptarbija tähelepanu esimesena pöörduv – info omistatakse esmalt visuaalselt ja siis sõnaliselt. Seega toimub karikatuuri dekodeerimine visuaalsete arhetüüpide, mõistupiltide ja metafooride kaudu.⁵¹ Niisiis on oluline aspekt karikatuuride juures nendes kasutatavate kujundite ja piltide süsteemne hulk, mille põhjal võivad kinnistuda läbivad stereotüübid.

Samuti peab välja tooma karikatuuride suure emotsionaalse laengu – tänu sellele toimivad nad hästi massiteadvuse formuleerimisel.⁵² Nagu juba eelnevalt mainitud, on see oluliseks aspektiks stereotüüpide pikaajaliseks eksisteerimiseks.

⁴⁷ E. Medijainen. Maailm prowintsionu peeglis. Rahvusvahelised suhted ja Eesti välispoliitika karikatuuridel 1918-1940. Tartu: Kleio, 1998. Lk 8.

⁴⁸ D. Vseviiov; I. Belobrotseva; A. Danilevskii. Vaenlase kuju: Eesti kuvand nõukogude karikatuuris 1920.-1940. aastatel. Tallinn: Valgus, 2013. Lk 7-8.

⁴⁹ E. Medijainen. 1998. Lk 7.

⁵⁰ D. Vseviiov; I. Belobrotseva; A. Danilevskii. 2013. Lk 9-10.

⁵¹ Samas, lk 10.

⁵² Samas. Lk 8.

1.4 Feministlik teooria

Käesoleva töö üheks alustalaks on naisliikumiste põhinemine teatud mõttesüsteemidel. Naiste emantsipatsioon ja selle kulg baseerub feministlikul teoorial. Feministliku teooria kulgu on mõjutanud siinkohal juba eelnevalt välja toodud Pierre Bourdieu idee, et ühiskond on domineeritud meeste poolt⁵³ ja on olnud seda pikka aega. Taoline meestekeskne maailm on asetanud naised madalamale astmele. Üks naismõtlemise keskseid figuure Simone de Beauvoir on toonud välja, et selle ürgseks põhjuseks on asjaolu, kus inimliigi ülemuslikkus loomade ees tuleneb mitte elu taasloomisest, vaid eluga riskimisest – ehk sõja- ja jahitegevus, millega tegelesid mehed ning millest naised tõrjuti, sest nemad tegelesid järglaste eest hoolitsemisega.⁵⁴

Feministlik teooria on välja kasvanud 19. sajandil klassikalisest liberalismist, mille kohaselt on kõikidel inimestel loomulikud õigused ja vabadused, mis tulenevad inimeseks olemisest.⁵⁵ Liberaal- ehk võrdsusfeministlikke mõtlejaid ühendas idee, mille kohaselt mehed ja naised on olemuslikult võrdsed. Eksisteerivate kitsenduste põhjustena nägid nad ebaõiglast hariduse andmist ja ebavõrdset majanduslikku olukorda. Feministlik mõtleja Mary Wollstonecraft viljeles ideed, mille kohaselt saavad naised meestega võrdväärsedeks siis, kui neile tagatakse võrdne haridus ja ligipääs avalikule tegevusele. John Stuart Mill lisas sellele ideele ka võrdsed majanduslikud õigused, mis annavad eelduse naiste emantsipatsioonile.⁵⁶ Esimese laine feminismi iseloomustavad nende eesmärgid – naiste valimisõigus ja avalikus tegevuses osalemine. Filosoof Julia Kristeva näeb liberaalfeminismis võimalust naised koondada Universaalse Naise sildi alla – see kõnetab paljusid naisi, kellel on erinev ühiskondlik taust, psüühika, vanus jne.⁵⁷

Teise laine feminism tõstis pead 1960. aastatel. See baseerus laias laastus samadel eesmärkidel, millel esimenegi, kuid rõhutas lisaks kõigele ka ühiskonna meestekesksust. Teise laine feminismile andis hoogu 1960. aastatel alanud sotsiaalne revolutsioon, mille raames nõuti sotsiaalpoliitilisi muutusi.⁵⁸ Kui esimese laine feministid nõudsid naiste assimileerimist olemasolevatesse ühiskondlikesse süsteemidesse, siis teise laine feministid seadsid küsimuse

⁵³ P. Bourdieu. 2005. Lk 17.

⁵⁴ S. de Beauvoir. *The Second Sex*. London: David Campbell Publishers, 1993. Lk 68.

⁵⁵ E. Annus (toim.). 20. sajandi mõttevoolud. Tallinn; Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2009. Lk 800.

⁵⁶ Samas. Lk 800.

⁵⁷ J. Kristeva. *Naiste aeg. Ariadne Lõng*. 2003, 1/2. Lk 172.

⁵⁸ L. Code (toim.). 2002. Lk xix.

alla nende samade süsteemide õigsuse. Ühtlasi huvitusid feministlikud mõtlejad just naiste erinevustest: nende erinevatest situatsioonidest ja kogemustest.⁵⁹

Viimane, postmodernistlik feminismi laine sai alguse 1990. aastatel. Antud feministlik mõtlemine on sügavalt mõjutatud konstruktivistlikest ja post-strukturalistlikest ideedest. Üks mõjukaimaid kolmanda laine feministlikke mõtlejaid Judith Butler väidab, et feminismi eesmärgiks ei peaks olema mitte ainult soorollide eksisteerimise kahtluse alla seadmine, vaid kogu kaasasündinud seksuaalsuse ja sookategooriate kukutamine.⁶⁰ Olles mõjutatud juba eksisteerivatest feminismidest, proovib kolmanda laine feminism kaasata nii rassi, klassi kui ka seksuaalsust. Kolmanda laine feminismi iseloomustab ka teatud viha või reaktsioonilisus, mis tuleneb feminismi laienemisest suurematesse massidesse (mitte jääma pelgalt mõtlejate/filosoofide pärusmaaks). Kolmanda laine feminism tõstatab väljakutse varasemate lainete loodud feministlikule kultuurile.⁶¹ Nõnda seab kolmanda laine feminism küsimärgi alla suured narratiivid ja eitab igasugust essentsialismi. Lisaks kaheldakse üleüldise ühtse indentiteedi võimalikkuses. Sellest tulenevalt on postmodernistlik kolmanda laine feminism langenud ka teatava kriitika alla, mis vihjab selle teooria võimetusele teostada ühtset emantsipeerivat avalikku või poliitilist tegevust.⁶²

Eelnevast inspireerituna on siin oluline mõista, et feminism ei ole üks samadel ideedel põhinev mõtteviis, vaid teooriate kogum. Korreksem oleks rääkida feminismidest, mis on üksteisest mõjutatud ja läbi põimunud. Antud töö kontekstis on paslik siiski ajaloolise konteksti loomiseks keskenduda esimese laine feminismile. Krati kaasaegsete naisõiguslaste peamiseks eesmärgiks oli saavutada naiste poliitiline ja majanduslik võrdsus meestega läbi valimisõiguse, väljaspool kodu töötamise ja hariduse omandamise.

⁵⁹ E. Annus (toim.). 2009. Lk 801.

⁶⁰ J. Butler. *Gender Trouble*. New York; London: Routledge, 1999. Lk

⁶¹ L. Code (toim.). 2002. Lk 474.

⁶² E. Annus (toim.). 2009. Lk 804.

1.5 Ülevaade Eesti naiste emantsipeerumisest 20. sajandi alguses

1.5.1 Poliitiline ja ühiskondlik aktiivsus

Esmakordselt said Eesti naised valimistel osaleda 1917. aastal. Maapäeva (Eesti Ajutine Nõukogu) valimistel oli naistel võimalik nii hääletada kui ka kandideerida. See õigus kaasnes Vene Ajutise Valitsuse korraldusega ning see hakkas kehtima ka teistes Vene impeeriumi riikides. Ametlikult saavutati naiste hääleõigus Eestis 1918. aastal, mis kinnitati 1920. aasta põhiseadusega.

Saavutatud valimisõigust kasutasid naised eesmärgipäraselt ära. Naised osalesid kogukondlikel valimistel ning käisid küllaltki jõudsalt valimas. Esimese Eesti Vabariigi ajal osalesid naised ka Riigikogu töös. I (1920-1923) ja II (1923-1926) Riigikogu mõlemasse koosseisu kuulus neli naist, III (1926-1929) ja IV (1929-1932) koosseisus mõlemasse üks naine ja V (1932-1937) koosseisu kaks naist.⁶³ Poliitilises elus aktiivsed naised tegelesid peamiselt hoolekande- ja sotsiaalteemadega. Suurt rõhku asetati ka naiste emantsipatsiooni küsimusele.⁶⁴

Lisaks poliitilisele aktiivsusele olid naised 20. sajandi alguses tegevad ka ühiskondlikus elus ja erinevates seltsides. Täpsemalt emantsipatsiooni küsimuse lahendamise eesmärgiga loodi Tartu Naisselts.⁶⁵ 1917. aastal tekkis naisseltsile üle kogu Eesti ning Tartu Naisseltsi ülesandeks jäi esimese naiskongressi korraldamine, millest võttis osa 17 naisorganisatsiooni.⁶⁶ II kongressil 1920. aastal osales 21 organisatsiooni, mis esindas kokku umbes 5000 naist. Helmi Mäelo märgib, et sellel kongressil „algab otsene naisliikumise töö ja tegevus“. I kongressil loodi ka Eesti Naisorganisatsioonide Liit, mis siis 1930. aastal Eesti Naisliiduks ümber nimetati.⁶⁷ II kongressist alates lepitati kokku iga viieaastaste intervallidega kongresside läbiviimine. Viimane, V kongress toimus 1935.⁶⁸

Eraldi võib siinkohal välja tuua naiste karskusliikumise. Karskusliit loodi juba 1888. aastal ning 1923. aastal Eesti Naiste Karskusliit. Karskusliidu eesmärgiks sai „joovastavate jookide“

⁶³ K. Reinfeldt. Tartu, 2013. Lk 5.

⁶⁴ Samas, lk 6.

⁶⁵ V. Poska-Grünthal. 1936. Lk 82.

⁶⁶ H. Mäelo. 1999. Lk 193.

⁶⁷ Samas, lk 197.

⁶⁸ Samas, lk 198.

väljajuurimine ühiskonnast. Lisaks töotati ka säärast mõtet kasutada seoses kodu- ja kasvatusküsimustega.⁶⁹

1.5.2 Hariduslik aktiivsus

Esimene eestikeelne tütarlastegümnaasium loodi 1906. aastal – Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi I järgu Tütarlaste Kool.⁷⁰ Kõrghariduse juurde pääsesid naised 1905. aastal, kuid vaid veel vabakuulajatena. Tartu Ülikooli immatrikuleeriti naisi esimest korda 1915. aastal. Naiste seas populaarseimaks sai filosoofiateaduskond, kuid tunti huvi ka arstiteaduse, matemaatika ja loodusteaduste vastu.⁷¹ Perioodil 1919-1939 lõpetas Tartu Ülikooli 5751 inimest. Sellest 1/3 olid naisüliõpilased.⁷²

Eesti õigekeelsussõnaraamat defineerib sõna „emantsipatsioon“ järgmiselt: „*sõltuvusest v kitsendustest vabastamine v vabanemine*“.⁷³ Emantsipeerumist on ajalooliselt samastatud vabaduste ja vabanemisega, kuid otseselt mitte võrdsusega. Sufražettide tegevuse tulemusel saavutatud õiguste kättevõitmine ei tähendanud siiski oma olemuselt seda, et ühiskondlikud sool põhinevad eristused – mis varasemalt näiteks valimisõiguse puudumist ratsionaliseerisid – oleksid kadunud.⁷⁴

1.6 Ajakiri Kratt ja selle autorid

1.6.1 Ajakiri Kratt

Ajakiri Kratt oli aastatel 1925-1940 ilmunud pilkeleht. 1925. aasta 17. jaanuaril ilmus esimene Kratt.⁷⁵ Esimeses numbris kirjutatakse Krati sisust ja tegemistest nii: „...//... siis vihisen ruttu läbi ilma, ning kannan kokku, mis puutub silma, veidrat ja mõttetut, kentsakat ja paha, ning naeran või teen selle muiates maha...//...“.⁷⁶ Kuni sama aasta sügiseni ilmus Kratt iseseisvalt,

⁶⁹ H. Mäelo. 1999. Lk 227.

⁷⁰ V. Poska-Grünthal. 1936. Lk 50.

⁷¹ S. Tamul (toim). 1999. Lk 114.

⁷² S. Zetterberg. Eesti ajalugu. Tallinn: Tänapäev, 2011, lk 450

⁷³ Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018: <https://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=emantsipatsioon&F=M>. Kasutatud 01.04.2021.

⁷⁴ J. W. Scott. The Vexed Relationship of Emancipation and Equality. *History of the Present*, 2012. Vol 2. (Lk 148-168). Lk 149.

⁷⁵ Vt Kratt, 1925, nr 1 (jaanuar).

⁷⁶ “Kratt” esitleb end. Kratt 1925, nr 1 (jaanuar). Lk 2.

oktoobrist hakkas Kratt ilmuma Päevalehe iganädalase kaasaandena.⁷⁷ Päevaleht oli end poliitilistest parteidest sõltumatuks kuulutanud leht⁷⁸ ja see oli üks suurima levimusega lehti, mida andis välja Tallinna-Eesti Kirjastus Ühistus.⁷⁹

Krati ilmumise taga seisis kaks inimest. Esmalt, karikaturist ja humorist Karl August Hindrey (pseudonüümiga Hoia Ronk) ja teiseks Otto Krusten (pseudonüüm OK).⁸⁰ Hindrey oli Krati peatoimetaja ning tegevtoimetaja ülesanne jäi Otto Krusteni kanda. Neile lisandus aegade jooksul veel mitmeid viljakaid kirjanikke ja karikaturiste nagu näiteks Eevald Jalak ja Felix-Karl Randel, kelle teosed Kratis tihti ilmusid.⁸¹

Karl August Hindrey tegutses Krati juures 1925-1927. aastatel ning pärast seda vabakutselisena. Kirjandusteadlane Rutt Hinrikus kirjutab temast kui „eesti proosa isepäiseimast autorist“, kes tegutses nii karikaturisti, följetonisti, kirjandus- ja teatrikriitiku kui ka novellistina.⁸² Kultuuriloolane Aivar Kull on tema kohta kasutanud kirjeldust: „(ta) oli ääretult eripärane sulam aristokraadist ja boheemlasest“⁸³, vihjates sellele, et ta oli üks esimesi kunstikooliharidusega humoriste ja karikaturiste.⁸⁴

Otto Krusten (Krustein) oli Krati toimetuses 1927. aastast kuni oma surmani 1937. Ta oli õppinud Ants Laikmaa ateljeekoolis ja Kunstide Edendamise Seltsi koolis Peterburis. Päevalehes kirjutatakse temast kui Eesti ühest andekamast karikaturistist, kes viljeles Müncheni karikaturistide kooli stiili ning pani erilist rõhku joonelisele puhtusele ja kompositsioonilisele tasakaalule.⁸⁵ Felix-Karl Randel on kirjutanud Otto Krustenist: „Ta oli täisvereline humoriit. Mitte ainult oma vaimukates töödes, vaid ka oma loomult, elus.“⁸⁶ Otto Krusteni sulest ilmus ka enim karikatuure, mis emantsipeeruvat naist kujutasid. Neid oli kokku kümme tükki. Peamise teemana kujutas ta uut moodi jäljendavat naist ja naisõiguslasi.

⁷⁷ Vt Kratt, 1925, nr 1 (oktoober).

⁷⁸ I. Jõesaar. 1984. Lk 3.

⁷⁹ E. Annus; T. Loogväli (toim.). Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 II, O-Ü. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus. Lk 540.

⁸⁰ I. Jõesaar. 1984. Lk 8.

⁸¹ Samas. Lk 9.

⁸² R. Hinrikus. Karl August Hindrey (1875-1947). Eesti Kirjandusmuuseum.

https://kreutzwald.kirmus.ee/et/lisamaterjalid/ajatelje_materjalid?item_id=220&table=Persons. Kasutatud 23.05.2021

⁸³ A. Kull. Aivar Kulli ajalootund. Surmapõlglik Karl August Hindrey aastatel 1941-44. 2020.

<https://kultuur.err.ee/1122981/aivar-kulli-ajalootund-surmapolglik-karl-august-hindrey-aastatel-1941-44>. Kasutatud 23.05.2021

⁸⁴ Eesti Entsüklopeedia. Karl August Hindrey. 2013. http://entsyklopeedia.ee/artikkel/hindrey_karl_august1. Kasutatud 23.05.2021

⁸⁵ Karikaturist Otto Krusten. Päevaleht 1937, nr 54. Lk 5.

⁸⁶ F. K. Randel. In memoriam. Päevaleht 1937, nr 54. Lk 5.

Pärast 1925. aasta Päevalehe alla liikumist ilmus Kratis peamiselt välismaiste meesautorite töid. Kõige viljakamateks Eesti meesautoriteks olidki Karl August Hindrey, Otto Krusten, Evald Abram Jalak, Felix-Karl Randel ja Peeter Krusten, lisaks esines ka näiteks Johannes Semperi, August Gailiti ja Henrik Visnapuu töid. Emantsipeeruvat naist käsitlesid samuti kõige enam O. Krusten, E. Jalak, F. Randel ja P. Krusten.

1.6.2 Naisautorid

Kuigi enamus ilmunud kirjutistest oli kirjutatud meesautorite poolt, siis esines Kratis ka siiski naiskirjanike poolt loodud teoseid. Kuna uurimustöö keskendub just naistemaatikale, siis leidis autor selle aspekti märkimise olulise olevat.

Aastatel 1925-1937 ilmus ajakirjas Kratt 33 erineva naiskirjaniku poolt loodud kirjutisi. Enamik neist olid lühijutud ning vaid neli luuletused. Järgnevalt tuuakse välja aastad, mil naisautorite poolt ilmus kõige rohkem kirjutisi: 1936 (14), 1931 (11), 1927 (9), 1937 (7), 1928 (5), 1930 (5). Kõige enam kirjutati armastusest – 14 korral. Kirjutati nii vastamata armastusest kui ka nii-öelda tõelisest armastusest. Järgnevateks populaarseimateks teemadeks olid ebausk (6); petmine ja truudusetus (5); kaasavara, raha ja/või petuskeem (3). Kõige enam ilmus kahe autori töid: Selma Millend (17) ja Selma Lagerlöf (9). Lagerlöf oli Rootsi päritolu kirjanik, kelle Kratis ilmunud artiklid käsitlesid peamiselt ebaususe temaatikat.

Saab välja tuua, et 33 naiskirjanikust vaid kolm olid teadaolevalt eestlased. Nendeks olid Selma Millend, Erna Augustine Mandel ja Alma Niine. Selma Millend oli Eesti ajakirjanik, kes kirjutas pseudonüümi S. M (või S. Ml, S. Mlnd) alt Kratti 1936. ja 1937. aastal. Selma Millend käsitles peamiselt just naistemaatikat ning peategelased tema juttudes olid samuti naised. 1936. aasta 6. numbris ilmus Millendi „Kui seadus hakkab kehtima“ – see on esimene naiskirjaniku poolt kirjutatud teos Kratis, mis puudutab emantsipatsiooni temaatikat.⁸⁷ Väljarände teemat käsitleti jutus „Proua Astel läheb Ameerikasse“.⁸⁸ Siinkohal kritiseerib autor neid, kes kodumaalt lahkuvad. Millend väljendab küllaltki selgelt oma traditsioonilisi vaateid. Näiteks see, et naise „õige ala on lastekasvatus“⁸⁹ ja igasuguste muude tegevustega tegelemine tõstab naiste prioriteedid kodult.⁹⁰ Seega on Millendi retoorika just emantsipeeruvate naiste suhtes

⁸⁷ S. Millend. Kui seadus hakkab kehtima. Kratt 1936, nr 6. Lk 32

⁸⁸ S. Millend. Proua Astel läheb Ameerikasse. Kratt 1936, nr 7. Lk 28.

⁸⁹ S. Millend. Kui ekspress hoiab last. Kratt 1936, nr 12. Lk 45-47.

⁹⁰ S. Millend. Duell. Kratt 1936, nr 40. Lk 158-160.

pigem pilkav ja tauniv. 1937. aastal ilmus Alma Niine „Positiivne naine“.⁹¹ Ainsad luuletused ilmusid Erna Augustine Mandeli (ehk Virve Rännangu) poolt. Nendeks olid: „Suve palanguid“⁹², „Kirjuid kevadrütme“⁹³, „Sügisnüansse“⁹⁴ ja „Lumesajul“.⁹⁵ Kõik luuletused olid loodustemaatilised.

⁹¹ A. Niine. Positiivne naine. Kratt 1937, nr 4. Lk 15-16.

⁹² E. A. Mandel. Suve palanguid. Kratt 1929, nr 31. Lk 242.

⁹³ E. A. Mandel. Kirjuid kevadrütme. Kratt 1930, nr 14. Lk 106.

⁹⁴ E. A. Mandel. Sügisnüansse. Kratt 1930, nr 39. Lk 306.

⁹⁵ E. A. Mandel. Lumesajul. Kratt 1930, nr 47. Lk 373.

2 Emantsipeeruva naise kuvand ajakirjas Kratt

Sissejuhatuses püstitatud uurimisküsimusele vastamiseks töötas autor läbi kõik aastatel 1925-1940 ilmunud Krati eksemplariid, mida oli kokku 768 tükki. Publikatsioonidest selekteeriti välja 96 erinevat kirjutist ja karikatuuri, mis käsitlesid naiste emantsipeerumise ilminguid.

Tabel 1. Emantsipeerumise ilminguid käsitlevad kirjutised/karikatuurid ajakirjas Kratt

Karikatuur	Novell/lühijutt	Järjejut	Anekdoot	Luuletus
51	22	11	9	3

Selleks, et aru saada emantsipeeruva naise kuvandi kujunemise põhijoontest, oli vajalik uuritavad ilmingud kategoriseerida. Niisiis on autor siinkohal loonud kategooriad naisetüübist, keda kirjutistes või karikatuuridel on kujutatud ning kes väljendavad ühel või teisel moel erinevatest traditsioonilistest kitsendustest vabanemist. Siin esitatud nimekiri on üldistava iseloomuga, järgnevates alapeatükkides seletatakse kategooriate taolise jaotuse alused detailsemalt lahti. Kategooriad on esitatud kahanevas järjekorras järgnevalt:

1. Uut (euroopalikku) moodi jäljendav ja seltskonnaelu elav naine (39)
2. Ühiskondlikult ja/või poliitiliselt aktiivne naine (35)
3. Kõrgharitud naine (14)
4. Väljaspool kodu töötav naine (9)
5. Kaitseväes või politseis teeniv naine (5)⁹⁷

2.1 Uut moodi jäljendav ja seltskonnaelu elav naine

Peab nentima, et klassikaliselt ei käsitleta moeteadlikkust otsese emantsipeerumise tunnusjoonena, kuid käesoleva töö kontekstis on see oluline, sest just seda teemat on Kratis enim pilatud. Uudse moe jälgimine on kaasa toonud ajakirja toimetuse küllaltki negatiivse reaktsiooni. Just selle hukkamõistva tooni tõttu on töö autor pidanud oluliseks naiste

⁹⁷ Siinkohal tuleb mainida, et kuuel korral on samas karikatuuris või kirjutises käsitletud kahte erinevat kategooriat (näiteks kõrgharitud + väljaspool kodu töötav naine).

eneseväljendust moe kaudu, ning sellest loodavat kuvandit, uurimusse kaasata. Moe ilmingutesse (riided, soengud, aksessuaarid, meik) saab suhtuda kui keelde, milles selle viljeleja saab väljendada oma olemust ja kogemusi.

Naistemoes toimus pärast Esimest maailmasõda küllaltki suur murrang – kuni 1920. aastate alguseni domineerisid pikad kleidid, struktureeritud siluett ja korsetid⁹⁸ ning edevad aksessuaarid.⁹⁹ Pärast Esimest maailmasõda muutus naistemood kardinaalselt. Aina enam hakati rõhuma naiste riietuses mugavusele ning formaalsuste ja mitmekihilisuse kaotamisele. Sellest tulenevalt rõhuti rohkem langevatele vormidele ja keskkocht langetati peaaegu puusani; lisaks lühenes seeliku pikkus.¹⁰⁰

Uudse aspektina hakkas normaliseeruma ka sportlike rõivaste igapäevane kandmine – peamiseks mõjuallikaks selle puhul oli tennisemängu populaarsus ja Coco Chaneli rõivadisaini mõjud. Chaneli loomingu kaudu muutus traditsiooniliselt meeste omaseks peetav mood ka naiste seljas aktsepteeritavaks. Lisaks hakkas ta kasutama traditsiooniliselt meeste rõivaste jaoks mõeldud kangaid naiste rõivaste valmistamiseks.¹⁰¹ Lisaks kõigele tulid moodi lühikesed ja mõnel juhul lokitud soengud.¹⁰² Sõjajärgsel ajastul toimusid muutused ka kosmeetikas – naised kasutasid seda tihedamini ja julgemalt.¹⁰³ Samas jällegi 1930. aastate alguses naasid moeajakirjadesse feminiinsed jooned – pikemad seelikusabad ja talje rõhutamine. Päevakleitidele aga ilmusid julgemad mustrid ja seelikusaba lühenes põlve alla.¹⁰⁴ 1930. aastatel hakkas muutuma ka rõivamoe loomine ja tootmine – tavapärane kindlatel lõigetel põhinev rätsepatöö hakkas järk-järgult asenduma personaalsema, vastavalt rõiva kandja eripäradele sobituva õmblemisega.¹⁰⁵ Ühtlasi muutus mentaliteet kogu rõivamoe osas – moemajad muutusid prestiižseteks ning moeloojatesse ei suhtutud vaid pelgalt kui kutsetöölisesse, vaid kui kunstnikesse.¹⁰⁶ I maailmasõja ajal hakkas koguma hoogu ka

⁹⁸ B. Cosgrave. Rõivas & mood: arengulugu. Tallinn: Varrak, 2002. Lk 222.

⁹⁹ K. Reddy. Fashion History Timeline: 1900-1909. 2019. <https://fashionhistory.fitnyc.edu/1900-1909/> Kasutamise kuupäev: 17.04.2021

¹⁰⁰ K. Reddy. Fashion History Timeline: 1920-1929. 2018. <https://fashionhistory.fitnyc.edu/1920-1929/> Kasutamise kuupäev: 17.04.2021

¹⁰¹ B. English. A cultural History of Fashion in the 20th Century. Oxford; New York: Berg, 2007. Lk 38.

¹⁰² K. Reddy. Fashion History Timeline: 1900-1909. 2019. <https://fashionhistory.fitnyc.edu/1900-1909/> Kasutamise kuupäev: 17.04.2021

¹⁰³ E. B. Freedman. The New Woman: Changing Views of Women in the 1920s. *The Journal of American History*, 1974. Vol 61. (Lk 372-393). Lk 378.

¹⁰⁴ K. Reddy. Fashion History Timeline: 1930-1939. 2019. <https://fashionhistory.fitnyc.edu/1930-1939/> Kasutamise kuupäev: 17.04.2021

¹⁰⁵ E. Paulicelli; E. Wissinger. Introduction. *Women's Studies Quarterly*, Vol. 41, No 1/2, 2012. Lk 20.

¹⁰⁶ B. English. 2007. Lk 31.

suitsetamine. Selle harjumuse võtsid omaks nii naised kui mehed, suitsetamine sai moodsaks sõjajärgsel ajal just linnades.¹⁰⁷

Käesolev kategooria väljendus peamiselt visuaalselt – 39-st ilmunud käsitlusest olid 67% karikatuurid. Sellest tulenevalt teostati ka kategoriseerimine peamiselt visuaalsete tunnuste järgi: (liig)lühike riietus, lühike soeng, liigne (peaaegu koomiline) jumestus, totter kübar, maskuliinsus, sigaret. Lisaks visuaalsetele tunnustele kasutati tekstis sõna „moodne“ või vihjati naiste soovile meestega sarnaneda. Seltskonnaelu elavate naiste kujutamiseks kasutati sarnaseid visuaalseid jooni ning need ühildati lokaalides ja kohvikutes viibimise, tantsima minemise ning kinode ja teatrite külastamisega.

Naistest, kes eelnimetatud tegevusi harrastasid ning „poisiliku“ ja euroopaliku moega kaasa läksid, loodi negatiivne kuvand. Põhiliseks läbivaks teemaks sai sündsusetus – uus lühike mood, lokaalide ja meelelahutusasutuste külastamine toovat kaasa lõdvad elukombed. Naistele omistati liigset meestega lävimist ja sellest tulenevalt ka näiteks liiga vabameelset seksuaalkäitumist.¹⁰⁸ Sarnane suhtumine oli näiteks ka prevaleeriv Ameerika Ühendriikide ühiskonnas. 1920. aastate ameeriklannat kujutati kui poliitikast vähehuvitatud, lühikest seelikut kandvat ja suitsetavat traditsiooniliste rollide vastu võitlejat. Samas seejuures nenditi, et lõpuks on sellise naise eesmärk siiski kodu ja abielu.¹⁰⁹

Huvitava asjaoluna ilmus 1934. aasta 12. numbris luuletus „Keegi daam“. ¹¹⁰ Autoriks on märgitud Helmi Kelmiste, mis on ilmselt pseudonüüm, kuid autori pärisnimi ei ole teada. Luuletus räägib naisest, kes ei usu armastusse, kuid naudib meeste tähelepanu ja seltskonda. Kirjutises on kasutatud väljendeid nagu „ma vihkan poissi saamatut ja tossi, niisama nagu vindis peaga selget vett“ ja „Ma ajaviiteks tõmban paberossi...“, mis oma keelekasutuse poolest võib vihjata sellele, et luuletuse on kirjutanud tegelikult mees, ühtlasi vihjab sellele ka autori nimi Helmi Kelmiste. Naisautorite poolt sellist keelekasutust ei ole siinkirjutaja täheldanud. Luuletus on heaks illustreerivaks näiteks, millist käitumist naiste puhul kritiseeriti.

Naiste ebasündsast käitumisest räägiti tegelikult juba sajandi alguses. 1905. aasta Postimehes kirjutatakse, et noored naised, kes on kokku puutunud „võõraste ollustega“, lubavad endale liiga kergekäelist „kirgede ja loomutungide kitsendamata täitmist“. Järgneb: „Sarnased noored

¹⁰⁷ M. Schudson. Advertising, The Uneasy Persuasion. New York: Basic Books, 1984. Lk. 185

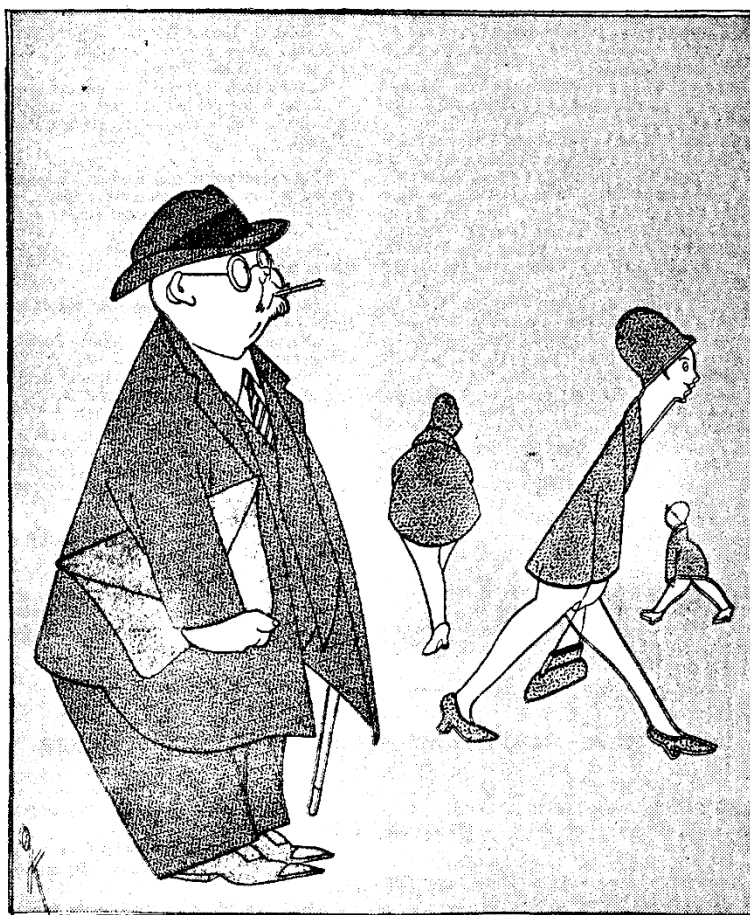
¹⁰⁸ Vt: Kratt 1928, nr 9, lk 72; Kratt 1928, nr 45, lk 360.

¹⁰⁹ E. B. Freedman. 1974. Lk 377.

¹¹⁰ Keegi daam. Kratt 1934, nr 12. Lk 48.

neiud, kes ainult mõne loodusteadlase töö sissejuhatust ja mõnda kõlavasõnalist lendlehekest lugenud, kuulukse uskuvat, nagu tähendaks metsik-abielusse astumine naisterahva vabastuse algust...//...Mõned lõikavad juuksed lühikeseks ja teevad kõik, et ajamärgid rohkem silma paistaks...//...Kõigest ümbruskonna mõjust tahetakse lahti saada, “vabaduse” nimel nõutakse kirgede ja loomutungide kitsendamata täitmist.”¹¹¹

Kasuta moed.

„Imelik, et rahvaarv ikka kahaneb — praegune naisteriietus võimaldab ju kergesti jääda raskejalgseks.“

112

Joonis 1. Kasuta moed. „Imelik, et rahvaarv ikka kahaneb — praegune naisteriietus võimaldab ju kergesti jääda raskejalgseks.“

Samas aga heideti naistele ette liigset sarnanemist meestega. Poisipead, lühikeste juuste kasvavat populaarsust ning pükste kandmist nähti mitteatraktiivsena ja soovina mehi järele aimata. Huumoriga püüti väljendada mõtet, et lühikesest soengust järgmiseks sammuks oleks habeme kasvatamine — nii oleks „lõikus täieline“.¹¹⁴ Riietemood ja nende teguviis on pea alati

¹¹¹ Waba armastus. Postimees, 29.01.1905, nr 23 ja 31.01.1905, nr 24.

¹¹² Karikatuur: Kasuta moed. Kratt 1928, nr 45. Lk 45.

¹¹⁴ Pühade soovid. Kratt 1926, nr 51. Lk 408.

olnud seotud soo ja selle tunnustega. Soole omased rõivad ei ole aga ajas püsivad ja universaalsed, vaid on muutunud läbi erinevate ajastute.¹¹⁵

Vastandlikuna mõjub aga asjaolu, et kui ühelt poolt heideti naistele ette liigset meestega sarnanemist, siis seejuures tehti maha ka liigset meikimist ja moest huvitumist ning näiteks tottrat kübaramoodi. Naisi kujutati grotesksel viisil – ülemäära meikides moonduv naise nägu tundmatuseni ning näiteks kübarate kevadmoega kaasneb kõikvõimalike suvaliste esemete pähe sobitamine (vt Lisa 1 ja Lisa 2). Kõigele lisaks peeti uue moe järgimist rahvusliku eripära kaotamisena. Rahvarõivaid kandvad tüdrukud asendusid koomiliselt kujutatud „moedaamidega“, kelle riietus on liialt paljastav ja näod üleliia meigitud. Lisaks vihjatakse euroopalike kommete ülevõtmise kujutamisega ka sellele, et naised oma kodused tegemised sõna otseses mõttes nurka viskavad (vt Lisa 3).

Krati loodava kuvandi järgi kaasneb uue moega ka soov seda näitamas käia. Nii võib eristada ka seltskonnaelu elavate naiste pilamist. Naisi kujutatakse lokaalides või kohvikus, lisaks suitsetamas ja/või alkoholi tarbimas. Peamine kriitika on suunatud aga aspektile, et sellistel naistel ei ole aega laste saamiseks ja nende kasvatamiseks ning kodu eest hoolitsemiseks. Seda ilmestab hästi Eevald Jalaku ehk Eesav Puusliku järjejutust pärinev mõte, millega iseloomustati naiste suhtumist: „Tema tahab olla noor ja kena, maitsta veel aastaid, niikaua kui neid on – ja et kuidas siis saab käia kuski seltskonnas või kohvikus, kui sul kääkspill on kodus.“¹¹⁶

Kratis ilmunud karikatuurid ning lühi- ja järjejutud loovad naistest pildi, mille kohaselt on mood ja seltskonnaelu üheks põhjuseks, mille tõttu rahvastik kahaneb ja lapsi vähe saadakse. Kratis viljeleti sellele ajastule omast retoorikat. Naisemantsipatsiooni nähti sellel ajal ohuna rahva bioloogilisele jätkumisele.¹¹⁷ Üksteisest eraldati ka naise seksuaalsus ja reproduktiivsus – esimene olevat teisele hukatuslik.¹¹⁸ Naiste riietumise muutumist ning sellest tulenevat ebasüdasat käitumist ja seksuaalset vabanemist nähti ohuna moraalile ja traditsioonilistele pereväärtustele.¹¹⁹ Lisaks eelnevale nähakse naiste eneseväljendust moe ja jumestuse kaudu triviaalsena ning totrana. Küllalt selgelt kumab läbi sõnum, et sellised naised ei ole meeste jaoks enam atraktiivsed, vaid muutuvad pigem naerualusteks.

¹¹⁵ P. Aspers; F. Godart. Sociology of Fashion: Order and Change. *Annual Review of Sociology*, 2013. Vol 39. (Lk 171-192) Lk 184.

¹¹⁶ E. Jalak. Eesav Edvard Puuslik jutustab: Solotniku tühi häll. Kratt 1936, nr 45. Lk 179.

¹¹⁷ K. Kalling. „Naiste emantsipatsioon on üks rassi surma peapõhjustest“. Naisküsimuse biologiseeritud käsitlemise näiteid Eestist. *Tartu Ülikooli Ajaloo Küsimusi*, nr 35, 2006. Lk 11.

¹¹⁸ Samas. Lk 15.

¹¹⁹ E. B. Freedman. 1974. Lk 379.

Siinkohal peab tõdema, et enne 1960. aastate sotsiaalrevolutsiooni pidasid ka osad feministid huvitumist meest pigem emantsipeerumist takistavaks aspektiks. Nõnda nähti tegelikkuses kõiki traditsioonilisi naiselikkuse ilminguid – rõivamood, kosmeetika, kodupidamine, perekond.¹²⁰ Kuna moeteadlikkust ja sellest huvitumist seostati lihtsameelsusega, siis negatiivse konnotatsiooni ümberlukkamiseks taheti naised sellest teemast distantseerida.

2.2 Ühiskondlikult ja/või poliitiliselt aktiivne naine

Kvantitatiivselt teostatud uurimuse põhjal oli järgmiseks enim kajastatud teemaks naiste ühiskondlik ja poliitiline aktiivsus. Kategooria on mõtteliselt jagatud kolmeks: naisorganisatsioonid ja sinna kuuluvad naised, naisõiguste eest võitlevad naised ja ilma spetsiifiliste tunnusteta poliitikas/ühiskonnas aktiivsemad naised. Antud teemat kajastati Kratis 35 korral ning 46% olid karikatuurid. Lisaks ilmus sellel teemal seitse järjejuttu, kuus lühijuttu, neli anekdooti ja kaks luuletust.

Enim kajastati naisorganisatsioone ja neisse kuulunud naisi. Tunnused, mille alusel kirjutised sellesse kategooriasse sobitusid, on järgmised: kindlate organisatsioonide nimetamine ning märksõnad nagu naisliit/naisorganisatsioon, naiste kongress, naiskoosolek. Eelnevast edasiarendatuna saab tuua välja naisõiguste eest võitlevad naised, kus peamiseks tunnuseks olid tekstid, milles kasutati sõnu „naiste õigused“, „naisõiguslane“ ja „üheõiguslikkus“. Erinevalt naisorganisatsioone kujutavatest kirjutistest võib õiguste eest võitlevate naiste juures tähele panna sõjakamat ja agressiivsemat retoorikat. Poliitiliselt aktiivse naise kujutamiseks seostati nad konkreetse poliitilise suuna, riigikokku pürgimise ja valimas käimisega.

Tähelepanuväärne on käesoleva alapeatüki juures fakt, et kolmel korral on naiste poliitilist ja ühiskondlikku aktiivsust negatiivselt kajastanud just naisautorid. Üheks autoriks oli Selma Millend (1892-1938), Tartus elanud ajakirjanik, kes kirjutas nii Kratti kui Päevalehte. 1936. aastal ilmus Millendi lühijutt „Kui seadus hakkab kehtima...“, kus naine nõuab oma koduste „ohverduste“ eest mehelt puhkust ja sissetulekut.¹²¹ Järgmisel aastal ilmus „Mitte naisõiguslane ega kodukana, vaid...“, kus mehele ei sobi ei ühte ega teist sorti naine.¹²² Retoorikast ja kõneviisist võib välja lugeda Millendi negatiivse meelestatuse naiste suhtes, kes

¹²⁰ E. Paulicelli; E. Wissinger. Introduction. *Women's Studies Quarterly*, Vol. 41, No 1/2, 2012. Lk 16.

¹²¹ S. Millend. Kui seadus hakkab kehtima...Kratt 1936, nr 6. Lk 32.

¹²² S. Millend. Mitte naisõiguslane ega kodukana, vaid....Kratt 1937, nr 6. Lk 23-24.

häälekalt oma õiguste eest seisavad. Nimelt naisesse, kelle mees ta pideva naiskoosolekutel osalemise pärast maha jätab, suhtub autor külmalt. Samas aga naisele, kes ideaalne koduperenaine on (ja ikkagi maha jäetakse), tunneb autor kaasa. Lisaks ilmus 1937. aastal „Positiivne naine“, kus pilatakse Naisühingute Liidu üleskutset kirjutada romaan positiivsest naistegelasest, mille juures jõutakse tõdemuseni, et naiste ideaaliks on mees, ning võitjaks saab romaan, kus lihtsalt meestegelane on naise vastu välja vahetatud.¹²³ Autoriks on märgitud Alma Niine, kelle kohta aga Eesti biograafilisest andmebaasist detailsemat infot leida ei olnud võimalik.

Naisorganisatsioone kujutatakse kui agitaatoreid, kes naised meeste vastu üles ässitavad. Läbivaks on motiiv naisest, kes käib naisorganisatsiooni koosolekul ning hakkab siis kodus „õigust taga nõudma“. ¹²⁴ Naisseltse kujutavatest kirjutistest ja karikatuuridest kumab läbi arvamus, et nende olemasolu ja tegevust peetakse pigem triviaalseks. Samuti käib läbi ka lasteteema – naisseltsidesse kuuluvatel naistel ei ole aega laste saamiseks, sest on liiga ametis „lastekaitse, emade puhkekodude, kodumajanduse ja rahvastiku juurdekasvuprobleemiga“. ¹²⁵ Ühtlasi satuvad kriitika alla ka naisorganisatsioonide poolt väljakuulutatud konkursid või üleskutsed.

Naisõiguslaste puhul kasutati nende kujutamiseks küllaltki sõjakat ja agressiivset retoorikat. Luuakse kuvand kui küllaltki sõjakast ja räuskavast naistekarjast, kes kasutavad meeste kohta sõnu nagu „naisteorjastaja“ ja „naiste kurnaja“. ¹²⁶ Samuti kasutatakse visuaalse efekti loomiseks vihmarvarjuga vehkimist kui agressiivsuse märki (vt Lisa 4). Naistele, kes oma õiguste eest võitlesid, heideti ette kodu ja mehe unarusse jätmist. ¹²⁷ Naisõiguslust kujutati ja kirjeldati huumoriga võrreldatult kui „risti mehe kaelas“. ¹²⁸ Poliitiliselt aktiivsete naiste puhul võib tõdeda, et peamiselt visatakse Kratis nalja selle üle, et naised oma olemuselt ei sobi poliitikasse. Läbivaimaks jooneks on naiste madalamate vaimuannete, lihtsate huvide ning kapriissuse välja toomine. Näiteks ilmus Peeter Krusteini poolt 1928¹²⁹ ja 1929¹³⁰ kaks luuletust, mis adresseerivad just naiste poliitilisi ambitsioone. Samal ajal pilab ta aga ka valitsevat riigikorda. Krustein kirjutab: "Mu kõrvu tuul on toonud, naistegelased, vooruslikud

¹²³ A. Niine. Positiivne naine. Kratt 1937, nr 4. Lk 15-16.

¹²⁴ S. Millend. Kui seadus hakkab kehtima....Kratt 1936, nr 6. Lk 32.

¹²⁵ E. Jalak. Eesav Edvard Puusliku ettepanek: "Meeste-aasta" korraldamisele!. Kratt 1939, nr 19. Lk 74.

¹²⁶ E. Jalak. Kodanik Eesav Puuslik vabastb mehi pärisorjusest. Kratt 1931, nr 11. Lk 82-83.

¹²⁷ S. Millend. Mitte naisõiguslane ega kodukana, vaid....Kratt 1937, nr 6. Lk 23-24.

¹²⁸ E. Jalak. Eesav Edvard Puuslik jutustab: mind steriliseeriti ära. Kratt 1933, nr 51. Lk 207.

¹²⁹ P. Krustein. Naine riigikokku! Kratt 1928, nr 41. Lk 322.

¹³⁰ P. Krustein. Naised. Kratt 1929, nr 14. Lk 106.

daamid, teie soovi: tegutsemishoos teile kitsad senised raamid, teie eesmärgiks parlament, teie kipitsete riigikokku... Pead vangutan, käed panen kokku: kuhu kipute teie veel? - seal küllalt juba vanu naisi".¹³¹ Naiste sobimatust riigikokku iseloomustatakse ka suhtumisega, et naised on ebausklikumad, mis paneb küsimärgi alla nende otsustusvõime kainuse ja ratsionaalsuse (vt Lisa 5). Samuti vihjatakse siiski jällegi naiste huvide lihtsusele – naiste huviorbiidis on mood, aiandus, jumestus.

Rahvahääletus

Rahva „poliitiline küpsus“ jätab presidendi kõrvale ja valib ranna-, suve-, elurõõmu-, lille-, päikese- ja iluduskuningannasid.

132

Joonis 2. Rahvahääletus. „Rahva „poliitiline küpsus“ jätab presidendi kõrvale ja valib ranna-, suve-, elurõõmu-, lille-, päikese- ja iluduskuningannasid.“

Naiste emantsipeerumise teemat ja sellega seonduvat on käsitlenud oma bakalaureusetöös ka Kai Reinfeldt.¹³³ Uurimustöös välja toodud seisukohad kattuvad enamuses Kratis esitletud seisukohtadega. Ta toob välja, et isegi kui naispoliitikute kohta ajakirjanduses kirjutati, siis tehti seda negatiivselt – „kaheldi naiste ühiskondlikus (ja poliitilises) võimekuses“. ¹³⁴ Reinfeldt toob välja ka asjaolu, et naisliikumisse suhtuti negatiivselt, sest neil puudus kindel siht ja idee

¹³¹ P. Krustein. Naised. Kratt 1929, nr 14. Lk 106.

¹³² Karikatuur: Rahvahääletus. Kratt 1933, nr 31. Lk 124.

¹³³ K. Reinfeldt. 2013.

¹³⁴ Samas, lk 8.

ning esines ka liitudevahelisi ebakõlasid (näiteks naiste suitsetamise küsimus). Samuti levis mõte, mille kohaselt ei nähtud naisliikumisel eesmärki, sest valimisõigus oli ju saavutatud.¹³⁵

Poliitiliselt ja ühiskondlikult aktiivsetest naistest ei ilmunud ühtegi pooldava retoorikaga kirjutist ega karikatuuri. Kirjutisi, mis lõid naistest positiivse kuvandi, käsitletakse alapeatükis 3.7. Poliitiliselt ja ühiskondlikult aktiivsete naiste suhtes suunatud pilav retoorika oli tauniv – selline tegevus oli tavatu ja ebatraditsiooniline ning meestele ebamugavust tekitav. Paratamatult vihjati ka sellele, et ühiskondlik-poliitiline aktiivsus võtab naiste tähelepanu sellelt, mis Krati toimetuse jaoks peaks olema nende peamine huviala – perekond, kodu ja lapsed.

2.3 Kõrgharitud naine

Kõrgharitud või veel ülikoolis käivaid naisi kujutati Kratis neljateistkümnel korral – kuus lühijuttu, kuus novelli, üks luuletus ja üks anekdoot. Tunnused olid küllaltki lihtsasti eristatavad – karikatuurides kujutati tekkeid, tekstides kasutati märksõnu „akadeemiline“ ja/või „haritud“. Täpsemalt naiskorporante kujutatakse neljal korral.

Peamiselt pilati ülikoolis käivate naiste puhul asjaolu, et nad olevat sinna aega raiskama läinud. Seda stereotüüpi ilmestab hästi 1926. aastal ilmunud anekdoot: "Noh, Liisikene, kuidas meeldib sulle ka ülikoolis?" "Oh, kirjeldamatu - mõtle ometi, mamma, viimasel semestril olen ma kolm uut soengut juurde õppinud!".¹³⁷ Levis arusaam, et naised ei tegele ülikoolis mitte õppimise ja eksamitega, vaid triviaalsete asjadega. Samuti rõhuti ideele, et naised kasutavad ülikoolis edasi jõudmiseks oma välist ilu, mitte teadmisi.

¹³⁵ K. Reinfeldt. 2013. Lk 14.

¹³⁷ Anekdoot: Suur edu. Kratt 1926, nr 7. Lk 54.

Kas pole hull !

„Mõtle, milline häbematus professorilt, ma panin eksam'ks oma parima kleidi selga, lasin end maniküürida, juukseid onduleerida ja selle kõige peale vaatamata kukutas ta mu läbi!“

138

Joonis 3. Kas pole hull! „Mõtle, milline häbematus professorilt, ma panin eksamiks oma parima kleidi selga, lasin end maniküürida, juuksed onduleerida ja selle kõige peale vaatamata kukutas ta mu läbi!“

Lisaks saab tuua välja ka asjaolu, et ülikoolis käivatele naistele heideti ette sündsusetust ja lõtvu elukombeid. Nimelt kujutatakse akadeemilisi naisi olengutel meestudengitega küllaltki lähedal viisil aega veetmas (vt Lisa 6). Lisaks joonistub sellest karikatuurist välja ka nais korporantide peenutseja stereotüüp. Nagu pealkirjast välja võib lugeda, siis „akadeemiline high-life“ tähendab naiste jaoks ka peeneid kleite ja soenguid. Naiste sündsusetust käitumisest kirjutas ka 1931. aastal Karl August Hindrey novellis „Gorilla“, kus nais korporatsioonides peetavaid olenguid kirjeldatakse põlastava alatooniga.¹³⁹

Paradoksaalselt aga viljeletakse siiski ka stereotüüpi, et naisüliõpilased jäävad vanatüdrukuteks. Intelligentsetel naistel puuduvat „teatud midagi“, mis neid abielukõlbuliseks teeks.¹⁴⁰ Samasugust vanatüdruku-stereotüüpi võib näha ka Selma Millendi 1936. aastal ilmunud lühijutus „Helmi ei leia akadeemilist meest“. ¹⁴¹ Selle kirjutise puhul joonistub selgelt välja kriitika akadeemiliste naiste liiga kõrge enesehinnangu kohta. Peategelane Helmi peab

¹³⁸ Karikatuur: Kas pole hull! Kratt 1927, nr 7. Lk 51.

¹³⁹ K. A. Hindrey. Gorilla. Kratt 1931, nr 25. Lk 195.

¹⁴⁰ Daamide karakter ja nende soeng. Kratt 1927, nr 33. Lk 263.

¹⁴¹ S. Millend. Helmi ei leia akadeemilist meest. Kratt 1936, nr 46. Lk 182-184.

end intelligendiks ning on nõrдинud, et temast madalama haridusega inimesed saavad ametikõrgendust, aga tema mitte.

Ajaloolane Sirje Tamul on kirjutanud, et „esimeste naisüliõpilaste elu oli raske“. Lisaks sellele, et naistel oli keeruline leida vahendeid õppemaksu tasumiseks, oli ka vaja korterit üürida ja end toita. Peale selle, et toodi välja naiste vähemat võimekust, tunti muret ka selle üle, et ülikool võtab naiselt aja abielluda ja lapsi saada. Sissejuurdunud valearusaama naiste madalamast intelligentsist toitsid esialgu ülikooli professorite üleolev ja ebaaus suhtumine naisüliõpilastesse.¹⁴²

Jaanika Tamar ta toob välja oma uurimustöös, et ühiskonnas nähti naiskorporanti ühest küljest puise vanapiigana ja teisest küljest naisena, kes tuli ülikooli vaid abikaasat leidma.¹⁴³ Ühtlasi toob ta välja asjaolu, et üldine suhtumine naiste võimetesse ja intelligentsusesse oli negatiivne. Korporante nähti pigem kui palju kohvikus käivaid naisi, kes lisaks kõigele on meeskorporantidelt üle võtnud ka ebasobivad kombed nagu suitsetamine ja alkoholi tarbimine.¹⁴⁴ Enamuses osas kattuvad Tamari väljatoodud stereotüübid Kratis esitatutega.

Kratis ilmunud lühijuttudest ja karikatuuridest võib selgelt välja lugeda antud perioodil levivat suhtumist naiste kõrgharimisse. Kuigi otseselt ei suunatud kriitikat laste mittesaamise suunas (nagu enamiku teiste kategooriate puhul), siis kõrgharitud naisi nähti pigem kui kasutuid ühiskonnaliikmeid, kes tegelevad ülikoolis kõige muuga peale õppimise. Ühest küljest heideti ette naistele ebasüdasat käitumist ja liigset familiaarsust meestega, kuid teisalt nähti ülikoolis õppivaid naisi kui oma „abielupotentsiaali“ raiskajaid.

2.4 Väljaspool kodu töötav naine

Naiste tööhõive aladel, millel varasemalt töötasid mehed, suurenes pärast I maailmasõda ja Vabadussõda.¹⁴⁵ Tööstuslik revolutsioon andis hoogu ka tarbekaupade kättesaamise lihtsustumisele – eluks vajalikku oli võimalik poodidest soetada.¹⁴⁶ Lisaks kõigele tekkis 1920. aastatel esimest korda Eesti ajaloos ka kõrgharitud naiste põlvkond. Neisse ei suhtunud aga

¹⁴² S. Tamul (toim). 1999. Lk 120-121.

¹⁴³ J. Tamar. Eesti naiskorporandi kuvand perioodikas aastatel 1920-1940. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, 2013. Lk 26-27.

¹⁴⁴ Samas, lk 30-38.

¹⁴⁵ K. Reinfeldt. 2013. Lk 15.

¹⁴⁶ V. Poska-Grünthal. 1936. Lk 35.

positiivselt – tööpuuduse tõttu nägid mehed naisi konkurentidena tööpõllul.¹⁴⁷ Pooled Eesti naistest töötasid 1922. aasta rahvalugemise andmetel väljaspool kodu.¹⁴⁸

Seega võib ematsipeerumise tunnuseks olla kindlasti asjaolu, et naiste töötamine liikus Krati ilmumisperioodil koduseinte vahelt väljapoole. Üldine vastuvõtt sellele oli aga pigem negatiivne – päevakajalistes väljaannetes sattus küsimuse alla naiste võimekus meestega võrdselt tööd teha.¹⁴⁹

Kratis käsitleti teemat üheksal korral – 1925-1940 ilmus viis lühijuttu, kolm karikatuuri ja üks anekdoot. Väljaspool kodu töötavate naiste kirjeldamiseks kasutatakse väljendit „moodne (töötav) naine“ ning seda pilkavas retoorikas. Näiteks 1931. aastal ilmunud Josef Robert Harreri lühijutus „Koputus uksele“ ütleb mees modelliks tulnud naisele, kes lahtiriietumise peale punastab, järgnevalt: „Miks te punastate, väike preili? Kas te pole sugugi moodne? Te teenite ju raha ja mina - noh mina töotan olla viisakas...“¹⁵⁰

Töötavaid naisi kujutati Kratis isepäistena ja traditsioone põlgavatena. Headeks näideteks on Rootsi kirjaniku August Strindbergi „Uuenduskatse“¹⁵¹ ja Hollandi kirjaniku Amy Vorstman-ten Have'i „Mis kunagi ei sure“¹⁵². Naistele, kes töötavad, omistati ka tunde vaegus ja laste mittetahtmine. Samuti ei olevat nad huvitatud kodustest tegemistest ja lävivad seltskondades. Kratis ilmunud lühijuttudes lõppevad aga need lood naiste „leebumisega“ – lõpuks saadakse aru, et laste saamine ja tundelised suhted on ikkagi need osised, mis nende täielikust õnnest puudu olid.

Naisõpetajatesse on üldine suhtumine umbusklik. 1927. aasta karikatuuri pealkirjast võib lugeda: „Haridusminister arvab, et naisõpetajad olevat rahvale vastuvõtmatud. (Ajalehist)“¹⁵³ Krati toimetuse seostab selle negatiivse väljaütlemisega naiste mõjuga meestele – meesõppuritel on õppetegevusele keerulisem keskenduda (vt Lisa 7). Samuti vihjatakse naisprofessorite välimusele 1926. aasta anekdoodis: Naisprofessor: „Mis kiirendab alati südame tegevust?“ Üliõpilane: „Teie lähedus, preili professor!“¹⁵⁴

¹⁴⁷ H. Mäelo. 1999. Lk 205.

¹⁴⁸ 1922 a. üldrahvalugemise andmed. Vihk III, Rahva tööala ja ühiskondline kihitus. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1925, lk 20.

¹⁴⁹ K. Reinfeldt. 2013. Lk 17.

¹⁵⁰ J. R. Harrer. Koputus uksele. Kratt 1931, nr 45. Lk 358.

¹⁵¹ A. Strindberg. Uuenduskatse. Kratt 1926, nr 42. Lk 333.

¹⁵² A. Vorstman-ten Have. Mis kunagi ei sure. Kratt 1931, nr 33. Lk 262-263.

¹⁵³ Naisõpetajad. Kratt 1927, nr 8. Lk 61.

¹⁵⁴ Õige vastus. Kratt 1926, nr 7. Lk 55.

Töötavate naiste üle visati ka nalja selle tõttu, et viimased endast liiga heal arvamusel olid. Emantsipeeruvatele naistele omistati üleolevat suhtumist, mis tegelikkuses suurt kaalu ei omanud. Hästi iseloomustab seda 1936. aasta karikatuur „Romaan positiivsest naisest“, kus naised kurdavad, et ükski kirjanik ei kujuta positiivset, töötavat naist (vt Lisa 8). Pilgatakse naiste kõrget enesehinnangut, sest tegelikkuses ei tegeleta muu, kui kohvikus istumise ja aja raiskamisega. Sellised karikatuurid aitasid süvendada stereotüüpi, et naised on „kohvikutõvelised“ – löövad aega laiaks suitsetades, klatšides ja kohvi juues, mitte tööd tehes või pere eest hoolitsedes.

Naiste väljaspool kodu töötamist kajastati ka 1920. aastate Postimehes ja Päevalehes. Reinfeldt toob välja sarnase suhtumise, mis Kratiski – naiste väljaspool kodu töötamist nähti ohuna meeste tööhõivele ning kaheldi naiste võimekuses üldse samadel aladel töötada.¹⁵⁵

Kratis ilmunud naiste väljaspool kodu töötamist puudutavad kirjutised ja karikatuurid olid negatiivse alatooniga. Küsimuse alla seati selle eesmärk – naiste töö võiks olla keskendunud hoopis ikkagi lastele ja kodule. Seda nähti pigem valju traditsioonide vastu võitlemisena.

2.5 Kaitseväes või politseis teeniv naine

Seda teemat kajastati Kratis kõige vähem, vaid viiel korral. Antud teemat käsitlevad kaks karikatuuri, üks anekdoot, üks järjejutt ja üks luuletus.

1924. aasta 1. detsembri riigipöördekatsest mõjutatuna hakkas omakaitse taas organiseeruma. Eesti Kaitseliidu ridadesse tekkisid esimesed naistest koosnevad üksused 1925. aastal. Esmaseks ülesandeks sai naistel abistada Kaitseliitu ainelise küljega. Korraldati pidusid, loteriisid ja valmistati riideesemeid. Samuti abistati Kaitseliitu toitlustus- ja sanitaarülesannetega. Kuni 1927. aastani olid need Kaitseliidu naisrakukesed organiseerimata, alates 1927. aastast loodi Naiskodukaitse. 1927. aasta sügiseks moodustati juba 141 Naiskodukaitse üksust.¹⁵⁶ Ühtlasi otsustati, et „kodukaitse peab töötama iseseisva organisatsioonina, kuid sisult jääks ta täiesti Kaitseliidu huvides töötama.“ 1934. aasta seisuga kirjutas tollane Naiskodukaitse esinaine Mari Raamot, et Naiskodukaitsele on koondunud ligi

¹⁵⁵ K. Reinfeldt. 2013. Lk 19.

¹⁵⁶ E. Männik; E. Saral; L. Listakind. Naiskodukaitse tegevuse ülevaade. Tallinn: Naiskodukaitse keskjuhatus kirjastus, 1939. Lk 11.

12 000 naist ning neid ajendavad samasugused „altruistlikud tunded, mis koondas mehigi“.¹⁵⁷ Naiskodukaitse astudes tundsid naised, et ainult toitlustus- ja sanitaartöö ei rahulda nende kodumaa kaitsmisega seotud eesmärgi. Lisaks eelnevalt mainitud abinõu pakkumisele organiseeris Naiskodukaitse Kaitseliidule varustust ja rahalisi võimalusi. Nende endi jaoks olulisima osana tegeles Naiskodukaitse aga rahvuskultuurilise tööga.¹⁵⁸ Rahvuskultuurilise töö all peeti silmas rahva harimist Eesti ajaloo, kultuuri ja geograafia vallas; kuidas kasutada kodumaa majanduslikku produktsiooni; peeti meeles ja tähistati tähtpäevi; hoolitseti Vabadussõja kangelaste haudade eest; püüti elustada vanu kombeid (sh rahvariiete kandmist). Lisaks hoiti suhteid välismaiste kodukaitse ringkondadega.¹⁵⁹ Ühtlasi tegeleti ka pealekasvuga – Naiskodukaitse alla loodi ka Kodutütarde organisatsioon.¹⁶⁰

Politseitöös naiste kasutamisest ei arvatud Eestis 1920. aastatel kuigi palju. Seda nähti kui põlist meeste kantsi, sest töö nõudis oma olemuselt füüsilist tugevust ja võis olla ohtlik. 1925. aasta III üleriigilisel naiskongressil nõuti naisaktivistide poolt, et naised tuleb integreerida politseitöösse. Eriti nähti selle vajadust Tallinnas. Nõnda saigi 1929. aastal nii-öelda katsekorras ja siseministri eriloal alustada Politseikoolis õpinguid esimene naine. Politseikooli lõpetades töötas esimene naispolitseinik Lydia Kukk terve iseseisvusaja Tallinnas kriminaalpolitseis.¹⁶¹

Esmasena tulevad teemaks Kaitseliidu naisüksused karikatuuris „Naiskaitseliidu suvine esitlusvorm“. Naisi on kujutatud silmapaistvates kirjudes vormides. See ilmestab stereotüüpi, kus naisi ei nähta tõsistel positsioonidel – ka Kaitseväes on neil moekad vormid ja uhked soengud. Lisaks on lisatud kaitse- ja sõjaväega seonduvatele terminitele feminiinsed lõpud, mis mõjuvad hellitava kõneviisi tõttu pisendavalt (vt Lisa 9). Näiteks naissõdurit nimetatakse „Sõdurinnaks või „Lihtlotaks“, naisleitnanti „Leitnannaks“.¹⁶² Taolist kõneviisi kasutades aitab see süvendada stereotüüpset mõtlemist, mille juures naine kaitseväes on midagi absurdset või naeruväärset.

1928. aastal ilmunud luuletuses „Naine riigikokku!“ pilab Peeter Krustein ka naiste soovi politseiridadega liituda. Ta vihjab sellele, et sealt edasi võiks ju naine ka sõdurimütsi pähe panna: „Meil on ju nüüd igavene rahu – naine nüüd küll „rohelisse“ mahub. Ega meil ju pole

¹⁵⁷ M. Raamot; M. Kull. Naiskodukaitse: 1925-1933. Tallinn: Tallinna Keskvangimaja, 1934. Lk 5.

¹⁵⁸ Samas, lk 16.

¹⁵⁹ Samas, lk 24-25.

¹⁶⁰ Samas, lk 27.

¹⁶¹ M. Krikk. Eesti politsei loomine ja areng 1918-1940. Tallinn: Politseiamet, 2001. Lk 140-141.

¹⁶² Naiskaitseliidu suvine esitlusvorm. Kratt 1926, nr 20. Lk 158-159.

vaja sõjameest kanget, kes hirmu peale ajab – nüüd vaja rahuingleid...“¹⁶³ Luuletuse üldine toon on naiste nõudmiste suhtes üleolev. Riigikokku pürgimist nimetab ta eksperimendiks, politsei ja sõjaväe teemadel vihjab naiste füüsilistele puudujääkidele.

Naeru alla satuvad ka võõrvägedes teenivad naised. Karikatuur „Naiste sõjaväeline õppus SSSR-is“ kujutab naisi, relvad käes, hüüdmata „Edasi! Elagu maailmarevolutsioon!“¹⁶⁴ Teisel pildil pagevad naised relvi käest loopides hiire eest. Hispaania kodusõja temaatikat puudutab Evald Jalak oma järjeitus „Kodanik Eesav Edvard Puuslik: Blamaashist ja ülikoolist“, kus mainitakse, et Barcelona kaitsjad olevat värvanud 200 000 naissõdurit. Selle kohta kirjutatakse: „Naised võivad häält teha ja end täis ajada ikka üksnes seal, kus pole majas üht õiget valitsust või see on liig pehme kas ajaolude või siis liigse pehmuse tõttu...“¹⁶⁵

Üldine kuvand naiste kaitseväes, sõjaväes või politseis teenimise kohta on küllalt mahategev. Naisi ei nähta piisavalt tugevatena, et kaitsta riiki või hoida korda. Naiste soovi nendel aladel figureerida mõistetakse hukka.

2.6 Emantsipeerunud lastetu naine

Eelnevatest alapeatükkidest võib märgata, et üheks negatiivseks jooneks naiste emantsipatsiooni juures nähti nende kaugenemist perekesksest elust ja laste saamisest. Järglaste saamist ja nende eest hoolitsemist nähti traditsiooniliselt naiste peamise ülesandena.

Eesti ühiskonnas olid selleteemalised kirjutised küllaltki levinud. Emantsipeerumist prooviti kuvada iibele negatiivselt mõjuvana. Näiteks prooviti põhjendada ideega, mille kohaselt naine kulutab vajalikud toidained õppimisele või meestega konkureerimisele, siis reproduktiivseks tegevuseks naise kehas võib vajalikke aineid väheks jääda.¹⁶⁶ Ühele osale ühiskonnast jäi segaseks naise rolli muutumine ja selle põhjused. Naist nähti ennekõike ema ja neiuna, seega muude tegevustega tegelemine tundus eesmärgipäratu.¹⁶⁷

Kratis ilmus 1925-1940 kümme karikatuuri ja üks lühijutt, mis kujutasid naisi, kes ei ole huvitatud järglaste saamisest. Paratamatult ei olnud võimalik aga selgeks teha, missuguse

¹⁶³ P. Krustein. Naine riigikokku! Kratt 1928, nr 41. Lk 322.

¹⁶⁴ Naiste sõjaväeline õppus SSSR-is. Kratt 1929, nr 47. Lk 370.

¹⁶⁵ E. Jalak. Kodanik Eesav Edvard Puuslik: Blamaashist ja ülikoolist. Kratt 1939, nr 5. Lk 18.

¹⁶⁶ K. Kalling. 2006. Lk 14.

¹⁶⁷ Samas. Lk 20.

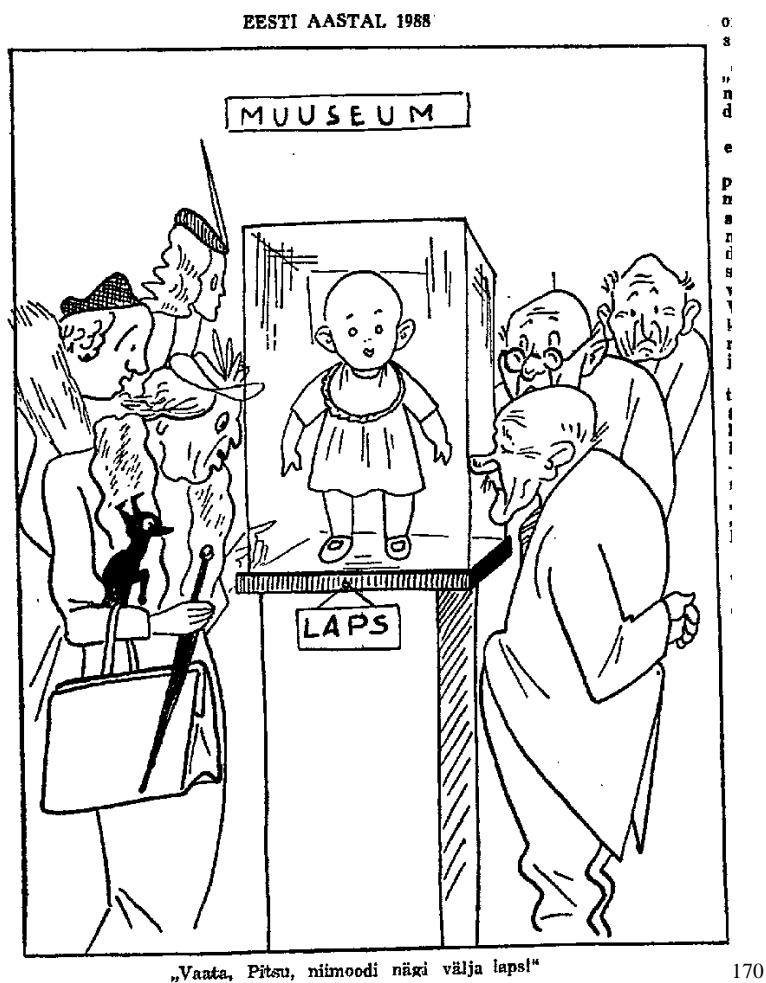
emantsipatsioonitunnusega naisega oli tegu. Naiste perekesksuse asendumist karjääri või hariduse prioriseerimisega saab näha ühe emantsipeerumise kõrvalosa või isegi tunnusena. Siinkirjutaja leiab, et neid karikatuure ja lühijutte on siiski mõistlik antud töö kontekstis lähemalt vaadata. Seda just seetõttu, et karikatuuridest on võimalik välja lugeda Krati toimetuse pilkavat suhtumist naiste huvide muutumisse. Kas huvimuutus oli tingitud näiteks kõrgharidusest, ühiskondlikust aktiivsusest või väljaspool kodu töötamisest, ei ole selgitatud.

Lapsi mittetahtvaid naisi kujutati kolmel korral kohvikustseenis. Pea igas kohvikustseenis oli naistel suus või näppude vahel ka sigaretid.¹⁶⁸ See aga vihjab asjaolule, et naistele heideti ette liigset väljaspool kodu lävimist ja seal siis ebasobivate kommete omandamist ja viljelemist. Need karikatuurid ilmestavad stereotüüpi, et naistele meeldib kohvikus klatšimas ja tühja juttu ajamas käia (vt Lisa 10). Sellest tulnevalt ei olevat neil enam aega ja tahtmist tegelda laste ja koduga.

Kolmel korral tuuakse välja ka asjaolu, et naised võtavad laste saamise asemel koeri. Väikeste koerte omamist omistatakse just seltskonnadaamidele. Koerte võtmine on linnadaamide privileeg, mida laste saamisele eelistatakse.¹⁶⁹ Siin võib täheldada pilget nii selle kohta, et lapsi ei taheta, kui ka selle, et inimesed igasuguste tobedate moeröögatustega kaasa lähevad. Olukorda ilmestab hästi järgnev karikatuur:

¹⁶⁸ Vt Kratt 1928, nr 32, lk 252.

¹⁶⁹ Vt Kratt 1940, nr 9, lk 36.

Joonis 4. Eesti aastal 1988. „Vaata, Pitsu, niimoodi nägi välja laps!“

2.7 Levinumad stereotüübid emantsipeerunud naiste kohta

Kõige rohkem kuvatigi emantsipeeruvat naist 1927., 1926., 1939., 1931., 1936. ja 1940. aastal. Saab nentida, et naistemoe totter kujutamine oli peamine kategooria, mida käsitleti kogu Krati ilmumisperioodil – enim kirjutisi ja karikatuure ilmus 1927. aastal. Perioodil 1925-1929 kujutati emantsipeeruvaid naisi 41 korral, 1930-1935 aga 21 korral ning 1936-1940 käsitleti emantsipeerumise teemat 32 korral. Võib spekuloida, et 1925-1929 oli naiste emantsipeerumise teema ühiskondlikus debatis väga päevakohane – peale oli tekkimas kõrgharitud naiste põlvkond, naised olid esmakordselt kaasatud poliitilisse ja ühiskondlikku

¹⁷⁰ Karikatuur: Eesti aastal 1988. Kratt 1938, nr 5. Lk 18.

ellu ning seltsiliikumine sai hoogu. Teema oli uudne ja küllaltki poleemiline. Sellest tulenevalt läks selle teemalainega kaasa ka Kratt.

Saab märkida, et 1934 ilmus üks naiste emantsipeerumist käsitlev anekdoot. 1935. aastal ei puudutatud naiste emantsipeerumise teemat üldse. Põhjuseks võib pidada teravaid poliitilisi pingeid ühiskonnas. Eesti Vabadussõjalaste Liit hakkas 1930. aastate algusest aina enam populaarsust koguma ning parlamentaarset korda kritiseerima. 1934. aastal kuulutati Konstantin Pätsi poolt välja erakorraline seisukord ja sõjavägede ülemjuhatajaks sai Johan Laidoner.¹⁷² Nendel aastatel viljeleti Kratis peamiselt poliitilist satiiri ning peamisteks teemadeks olid vabadussõjalased, Eesti riigivõim ja poliitikud ning välispoliitika (kõige rohkem Saksamaa ja Hitleri tegevus). Sellest tulenes ilmselt ka naiste ja nende emantsipeerumise teema kajastamise tahaplaanile lükkumine. 1936-1940 käsitleti kõige enam naisorganisatsioonide temaatikat. Retoorika sellel perioodil muutub negatiivsemaks – organisatsioonidesse kuuluvaid naisi iseloomustatakse kirju sõnavaraga. Näiteks kasutatakse väljendeid nagu „pasunad“¹⁷³ või „primadonnad“¹⁷⁴. Samal perioodil on teiseks enim käsitletud teemaks mood – eriti võib täheldada meikimise ja kübaramoe kujutamist. Utreeritakse liigset enese värvimist¹⁷⁵ ja absurdseid kübaraid¹⁷⁶. Võrdluseks võib tuua siin asjaolu, et perioodil 1925-1930 kritiseeriti naise puhul just kõige enam seda, et neil on poisilikud soengud ja nad sarnanevad liigselt meestega. Selle eripära põhjused lasuvad kindlasti moeajaloos – 1920. aastatel muutus naistemood sirgejoonelisemaks ja n-ö maskuliinsemaks, 1930. aastatel tulid tagasi kehasse töödeldumad lõiked ja n-ö feminiinsed jooned.

Kratis ilmunud karikatuuridest ja kirjutistest kumab läbi pilge ja hukkamõist traditsiooniliste kommete muutumise kohta. Uue euroopaliku moe järgimisega ja seltskonnas lävimisega kaasnes Krati toimetuse kohaselt tavapärasest harjumatu riietusstiil ja sündsusetus. Lisaks kujutati naisi suitsetamas või alkoholi tarbimas ning seda aasival viisil – see kinnitab asjaolu, et süvendati valearusaama, kus seltskonnas lävimine ning kinodes ja teatrites käimine andis hoogu moodsa ja mitte-perekeskse käitumisviisi süvenemisele. Kombestiku muutumise kritiseerimist võib täheldada ka kõrgharitud naiste kujutamisel – ülikoolis käivad naised ei

¹⁷² T. Karjahärm; A. Adamson. Eesti ajaloo pöörded. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2008. Lk 88.

¹⁷³ Anekdoot: Ärakülmanud pasunad. Kratt 1940, nr 6. Lk 22.

¹⁷⁴ Anekdoot: Naisõiguslane. Kratt 1940, nr 6. Lk 22.

¹⁷⁵ Kunsti huvides. Kratt 1940, nr 19. Lk 76.

¹⁷⁶ Daam, kes sai rõivastusnäituselt häid ideid. Kratt 1939, nr 11. Lk 42.

pidanud kinni naiselikest ja tagasihoidlikest voorustest. Lisaks kombetule käitumisele vihjati ka asjaolule, et naine on ülikoolis aega raiskamas ning õppe- või teadustööga ei tegeleta.

Eelnevaga käib koos ka asjaolu, et emantsipeeruvale naisele heideti ette oma traditsioonilisest „naiserollist“ lahtiütlemist. Naiste soovist teha karjääri, lävida seltskonnas või kuuluda seltsiliikumisse prooviti manada süüdlane vähese sündimuse põhjendamiseks. Selle loodava kuvandi järele ei olnud emantsipeeruval naisel koduste tegemiste jaoks enam üldse aega. Samas vihjati ka sellele, et naised oma ajanappust utreerisid ja tegelikkuses tühja lobaga (kohvikus) oma aega surnuks löid. Viljeleti stereotüüpi, et emantsipeeruv naine on „kodulõhkuja“.

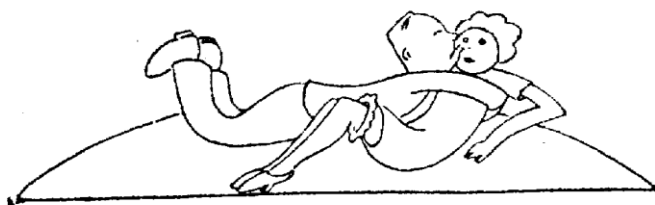
Naisi, kes väljendasid emantsipeerumist, peeti siiski meestest nõrgemateks. Vihjati naiste iseloomu nõrkusele – kapriissus, klatšihimu – ja vähemale intelligentsusele. Samuti toodi välja naiste füüsiline nõrkus. Kõik eelnev aitas ratsionaliseerida stereotüüpi, et naised on meestest vähem võimekad. Seega need negatiivsed ilmingud (laste mittesaamine, sündsusetu käitumine) olid Krati toimetajaskonna silmis eriti põlastusväärased, sest põhjused, miks need tekkisid, olid põhjendamatud.

Paslik on siinkohal välja tuua ka Kratis esitletud stereotüüpne suhtumine naistesse üleüldiselt. Naisi kujutati küllalt palju, ilmus lugusid, luuletusi ja karikatuure, kus naised olid nii peaosas kui ka kõrvaltegelased.

Stereotüüpses lähenemises oli kõige enam kajastatavaks teemaks naiste sündsus ja seksuaalkäitumine. 77 korral kogu Krati ilmunisperioodi ajal pilati naisi, kellele omistati lödvad elukombed. Küll kujutati neid lihtsalt armukesid pidamas või samas ka mitme mehega korraga kurameerimas. Samas peab märkima, et ka meestele omistati samu pahesid. Hea ülevaate annab sellest kuvandist karikatuur „Moodne seiklus“,¹⁷⁷ kus kujutletakse lõtvu kombeid ja lahutamise lihtsust (vt Lisa 11). Seega süvendatakse stereotüüpi, mille kohaselt „moodsad“ inimesed on moraaltud ning ei pea lugu traditsioonilisest abielukäitumisest. Lõtvade elukommete teemaga seostatakse ka näiteks pila alimentide seaduse kohta. Seda võib pidada kriitikaks nii naiste suhtumise kui ka moodsa sotsiaalpoliitika suunas. Seda ilmestab hästi 1929. aasta karikatuur „Modern sotsialism“.¹⁷⁸ Karikatuurist võib välja lugeda suhtumise, kus moodne sotsialism on ühiskonna moraaltunnetuse allakäigu põhjustajaks. Alimentidest saadav raha paneb naisi taunimisväärselt käituma.

¹⁷⁷ Moodne seiklus. Kratt 1931, nr 5. Lk 39.

¹⁷⁸ Karikatuur: Modern sotsialism. Kratt 1929, nr 9. Lk 68.

Modern sotsialism.

„Mis ma sinuga üksi jändan, too teisi ka veel — saab rohkem alimente.“

179

Joonis 5. Modern sotsialism. „Mis ma sinuga üksi jändan, too teisi ka veel — saab rohkem alimente.“

Teiseks suurimaks teemaks naiste kuvandi loomisel on raha. Naisi kujutati rahatemaatikaga seotult 41 korral. Peamised stereotüübid, mida viljeleti, oli naiste oskamatus rahaga ümber käia, priiskav eluviis ja raha raiskamine ning materiaalsete väärtuste eelistamine vaimsetele. Näiteks saab tuua siinkohal 1925. aastal ilmunud anekdoodi „Katke tervituskõnest“, kus kirjutati nii: „Naised vähendavad meie valu, teevad meie rõõmud kahekordseks ja väljaminekud viiekordseks – elagu naised!“¹⁸⁰ Naisi ja raha seostavates kirjutistes sai läbivaks temaatikaks see, et naised kulutavad raha moele, mööblile ja nipsasjakestele. Levinud oli ka stereotüüp, kus naised on abiellunud rikaste meestega, et head elu nautida.

Samas peab aga siinkohal nentima ka tõsiasja, et mõnel korral ka meeste kohta selliseid kirjutisi avaldati. Visati nalja selle üle, et ka mehed vaid kaasavara pärast on nõus ükskõik kellega abielluma. Näiteks 1930. aastal ilmunud anekdoot: „Kas see on tõsi, et sa said naise hirmsa hulga rahaga?“ „Hoidku ei! Ma sain hulga raha hirmsa naisega!“¹⁸¹ Ühtlasi võib välja tuua ka 1935. aastal ilmunud anekdoodi: „Ei mõista, kuidas sa võisid abielluda endast nii palju vanema naisega!“ „Tead, kui vajatakse pangatähti, siis ei küsita, mis aastal nad trükitud.“¹⁸² Siin võib märgata ka suhtumist vanematesse naistesse – üldjuhul peeti neid abielukõlbmatuteks ja nendega abiellumine olevat pigem häbiasi.

¹⁷⁹ Karikatuur: Modern sotsialism. Kratt 1929, nr 9. Lk 68.

¹⁸⁰ Katke tervituskõnest. Kratt 1925, nr 8. Lk 63.

¹⁸¹ Naljad. Kratt 1930, nr 51. Lk 407.

¹⁸² Nalju. Kratt 1935, nr 22. Lk 88.

Järgnevateks populaarseimateks pilateemadeks olid naiste rumalus ja madalamad vaimuoskused (29 korda); kapriissus ja tujukus; edevus ja välise ilu eelistamine; ning mehele saamise soov. Kolm viimast teemat esinesid kõik 23 korda. Stereotüüpset lähenemist, nagu naistel oleks madalam intelligentne võimekus, iseloomustab hästi järgnev anekdoot: A: „Härra Tarkpea, kas te ei leia, et naine kui jumala viimane loomistöö, on ühes sellega ka kõige täielikum?“ B: „Õigus, armuline proua! Kuid jumal on igatahes tubli arhitekt, sest ilma loomistööd lõpetades, püstitas ta oma töö kõige täiuslikumale tipule tuulelipu.“¹⁸³ Selles anekdoodis on põimunud läbi mitu ironiseerivat aspekti: esmalt see, et naistel on pea asemel tuulelipp, mis vihjab nende intelligentsile ja emotsionaalsusele; teisalt aga kuvatakse siin ka naiste põhjusest kõrget arvamust iseendast.

Madalama intelligentsusega seostati ka klatšimist ja lobisemist ning huvitumist lihtsatest asjadest nagu mood ja suvituskohad. Lobisemist seostatakse ebaintelligentsusega ka näiteks meeste juures. 1926. aastal ilmus anekdoot, kus „keegi lobiseda armastav härra“ on kuvatud küllaltki rumalana.¹⁸⁴ Kohvikus käivaid ja lobisevaid naisi kujutati 19 korral. Krati toimetajaskonna arvamusest, et naised huvituvad ainult triviaalsetest asjadest, annab hästi aimu 1936. aasta karikatuur „Temakese kevadmured“.¹⁸⁵

„Üteldakse, kevad toovab päikest ja rõõmu! — Võib olla! Meile toob ta aga raskeid muresid: tuleb valida uusi kleite, mandleid, kübarsid ja kingi, otsida suvituskohad ning leida uus ja kena hooajakavalier.“

¹⁸³ Naljad. Kratt 1925, nr 9. Lk 71.

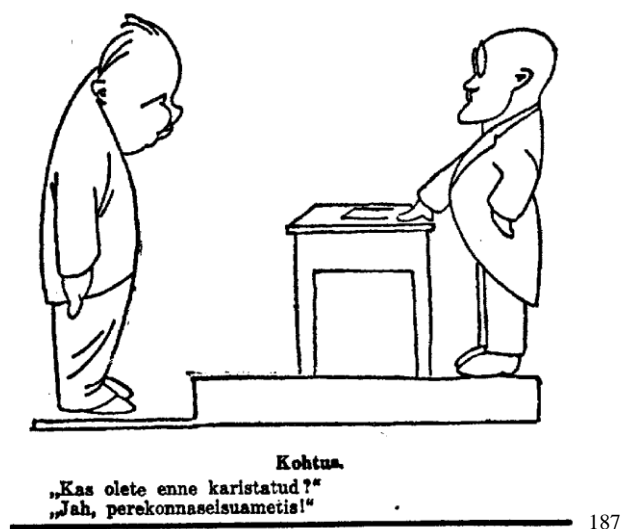
¹⁸⁴ Naljad. Kratt 1926, nr 10. Lk 79.

¹⁸⁵ Karikatuur: Temakese mured. Kratt 1936, nr 13. Lk 51.

Joonis 6. Temakese kevadmured. „Üteldakse, kevad toovat päikest ja rõõmu! – Võib olla! Meile toob ta aga raskeid muresid: tuleb valida uusi kleite, mantleid, kübaraid ja kingi, otsida suvituskoht ning leida uus ja kena sesooni-kavalier.“

Kratis ilmunud lugudes ja karikatuurides omistati tihtipeale naistele ka väga emotsionaalne ja kapriisne iseloom. Naiste emotsionaalsemat suhtumist ja reaktsiooni kuvati pigem negatiivsena. Retoorikast võib välja lugeda, et mehed eelistaksid pigem naisi, kes on kartlikud, õrnad, intelligentsed, tõsised ja taktirikkad.¹⁸⁶ Negatiivsena nähti ka edevust ja liigset välise ilu eest hoolitsemist. Sellega seondult pilati ka naiste suurt soovi mehele saada. Naisi kuvati meeleheitlikus seisus, kus mehele saamine oli nende jaoks suurim prioriteet. Lisaks sai 13 korral läbivaks teemaks liiga kergelt armumine või liigne klammerdumine meeste külge.

Kontrastselt aga kujutati naisi ka nii-öelda perepeade rollis. Peamisteks omadusteks omistati neile tänitamine ja meeste kallal võtmine. Selliste läbivate joontega kujutati naisi Kratis 17 korral. Abielu kirjeldati kui lõputut õudust, kasutati retoorikat, et meeste jaoks on see midagi, millest tuleks „pääseda“. Näiteks 1930. aasta karikatuur „Kohtus“:

Joonis 7. Kohtus. A: „Kas olete enne karistatud?“ B: „Jah, perekonnaseisumetis!“.

¹⁸⁶ F. Boutet. Daam rohelises. Kratt 1925, nr 8. Lk 59.

¹⁸⁷ Karikatuur: Kohtus. Kratt 1930, nr 14. Lk 111.

2.8 Naiste emantsipatsiooni positiivselt suhtuvad kirjutised

Kui eelnevalt on välja toodud vaid valdavalt negatiivse alatooniga kirjutised seoses emantsipatsiooniga, siis järgnevalt saab välja tuua ka mõned positiivse alatooniga teosed. Kolmel korral kujutatakse naisi, kes töötavad väljaspool kodu ja on endale tegemas karjääri. Kahel korral pilgatakse vanamoodsat mõtlemist ja traditsioonilisi arusaamu abielust ning naistest.

1928. aastal ilmus Max Vassaueri novell „Ja suudlustega äratas ta sõbra“.¹⁸⁸ Tegu ei ole otseselt naiste emantsipatsioonile kaasa elava teosega, pigem võib siin märgata halvakspanu vanamoelises suhtes. Novell kõneleb mehest, kes ootab, et tema naine teda hommikul suudlustega üles ajaks. Kui naine seda ei tee, siis ütleb mees talle: „Jah, tahan sulle midagi ütleda. Teie, noored naised, mõtlete alati, et teie peate need vastuvõtjad olema. Teile on teie vanamoelised emad sisse kasvatanud, et teie ise midagi anda ei tohi. Nii siis istute teie ja ootate omas tarkuses, kuni mees teie juurde tuleb. Jah, jumala eest, te olete emantsipeeritud ja nõuate endale õigusi, kuid andke ka oma südamele õigusi, kui see nõuab, ja ärge oodake kuni mees tuleb. Siin kohal olete teie, abielunaised, omas suures tarkuses täitsa rumalad. ... // ... Tule siia, sa hea kasvatus peen vili, kes sa tead, mida tohib, mis sobib naise aule. Tule siia, heida enesest see kraam, mis sinusse topitud on, suru end minu vastu ja suudle mind virgeks, ole kord ise ja mitte sinu tark ema ja veel targem sõbranna.“¹⁸⁹ Siinkohal puudutab autor emantsipeerumise teemat põgusalt ning heidab ette, et naised ka abielu osas peaksid vabamaks muutuma. Kas siinkohal on tegemist siira poolehoiuga naiste vabaduspüüete suhtes, öelda ei saa.

1930. aastal ilmus Moritz von Landeggi „Vangistuskäik“, kus protagonistiks on „moodne tüdruk“, kes erinevalt teistest naistest ei huvitu tavapäraistest naiste tegevustest nagu heegeldamine või klatš, ta eelistab koos isaga mereloomi uurimas käia. Peategelane võidab rikka paruni südame „tavaliste naiste“ septsuste kiuste.¹⁹⁰ Siin võib välja lugeda, et mehi intrigeerib siiski ka naiste intelligentsus ning teatud „moodne“ olek. 1934. aastal ilmus Saksa kirjaniku Jo Hanns Rösleri „Miss Daves on kadunud“. Tegemist on novelliga, kus naissalapolitseinik mõtleb välja keeruka plaani, et uimastiärimees kinni pidada. Peategelaseks on noor, ilus ja tark naissalapolitseinik, kes oma kavalusega suudab kinni pidada tuntud

¹⁸⁸ M. Vassauer. Ja suudlustega äratas ta sõbra. Kratt 1928, nr 48. Lk 283.

¹⁸⁹ M. Vassauer. Ja suudlustega äratas ta sõbra. Kratt 1928, nr 48. Lk 283.

¹⁹⁰ M. von Landegg. Vangistuskäik. Kratt 1930, nr 43. Lk 341.

kurjategija.¹⁹¹ 1936. aastal ilmus Itaalia kirjaniku ja žurnalisti Tito A. Spagnol'i „Punaseks lakitud küüned“, kus mees ja naine tutvuvad rongis. Naine tutvustab end arstina. Tegelikkuses tuleb välja, et naine on hoopis tööpostil salakuulajana.¹⁹² 1938. aastal ilmus Prantsuse kirjaniku Albert Acremant'i „Esimene patsient“. Peategelaseks selles jutus on noor naine, kes oma vanemate arvamuse kiuste siiski arstiks õpib. Esialgu ei ole naisel ühtki patsienti, kuid peagi abiellub ta ühe ravimipakkujaga, mis naise vanematele rahu toob.¹⁹³ Selles loos suhtutakse naise karjäärivalikusse neutraalselt, pigem visatakse nalja naise vanemate hirmude üle. Samas võib aga täheldada mõtteviisi, et niipea kui naine abiellub, on tema mured lahendatud.

Naisi kujutati ka teravmeelsete ja kavalatena. Kokku kujutati naisi meeste üle nalja viskamas või neid üle kavaldamas 16 korral. Nende ilmingute puhul võib välja tuua teinekord küllaltki sarkastilise ja terava retoorika. Näiteks see 1931. aastal ilmunud anekdoot: „Preili Lilli, kas tahate olla mu elu-päike?“ „Jah, heameelega. Oleksin õnnelik, kui saaksin olla teist 20 miljoni miili kaugusel!“¹⁹⁴

Heaks näiteks on ka 1925. aasta anekdoot „Õpetaja ja taevas“, mis kõlab järgnevalt: „Taevas pole abielu olemaski, sest sinna ei pääse ükski naine“ - rääkis hinge karjane naisele – „Ei, see pole põhjus. Naisi on seal küllalt, kuid taevasse ei pääse ükski õpetaja, kes neid meestega ühte laulataks, “vastas naine.“¹⁹⁵ Siin võib märgata läbipõimunud pilget nii selles osas, et naised alati ainult abielust olla huvitatud, kui ka kirikuõpetajate moraaltuse suunas. Kirikutegelasi kujutatakse Kratis 35 korral ning läbivamateks teemadeks on nende omavaheline kiskumine ja pealtnäha vooruslik, kuid tegelikkuses kõlvatu käitumine.

Lühijutte, mille protagonistiks on naine, ilmub kokku 12. Kahel korral on ka autoriks naised. 1927. aastal ilmus Hilde Steini jutustus „Juuksenõel ja poisipea“.¹⁹⁶ 1928. aastal Jolanthe Mares'i ehk Selma Reicheli novell „Vale ühendus“.¹⁹⁷ Mõlemas lühijutus on temaatikaks abielupetmise motiiv. Naine saab teada mehe truudusetusest ning kavaldab viimase üle. Hilde Steini jutustuses võib märgata ka vihjet sellele, et meespeategelane oli vanamoodne, sest ei

¹⁹¹ J. H. Rösler. Miss Daves on kadunud. Kratt 1934, nr 38. Lk 150-151.

¹⁹² T. A. Spagnoli. Punaseks lakitud küüned. Kratt 1936, nr 4. Lk 14-15.

¹⁹³ A. Acrement. Esimene patsient. Kratt 1938, nr 33. Lk 129-130.

¹⁹⁴ Nalju. Kratt 1931, nr 19. Lk 151.

¹⁹⁵ Õpetaja ja taevas. Kratt 1925, nr 4. Lk 31.

¹⁹⁶ H. Stein. Juuksenõel ja poisipea. Kratt 1927, nr 28. Lk 221-222.

¹⁹⁷ S. Reichel. Vale ühendus. Kratt 1928, nr 45. Lk 358-359.

pooldanud eraldi magamistube, poisipead ega smokingkostüümi.¹⁹⁸ Abielupetmisega seotud kirjutisi, kus naine on positiivses rollis, ilmub kokku neli tükki.

Seega – kuigi enamus naistega seotud kirjutisi oli võtmes, kus nalja tegijaks on mees, siis tegelikkuses oli ka kirjutisi, kus need rollid olid vahetunud. Siinkirjutaja jaoks oli oluline need ka välja tuua, sest nende esinemine mõjub kainestavalt – ka naisi asetati pilaja rolli. Enamus neist olid anekdoodivormis, seega ei ole võimalik kindlaks teha autorit. Sellised kirjutised aitasid neutraliseerida valdavalt negatiivse alatooniga kuvandit.

¹⁹⁸ H. Stein. Juuksenõel ja poisipea. Kratt 1927, nr 28. Lk 221-222.

KOKKUVÕTE

Eesti naiste emantsipeerumine sai hoo sisse 20. sajandi esimesel poolel, mis väljendus näiteks naiste poliitilises ja hariduslikus aktiivsuses. Olukord oli aga ajalooliselt täiesti uudne, mis tähendas, et ühiskonnas tekkis kahtlus, et kas naised on siiski võimelised kättevõideldud vabadustega midagi peale hakkama. Emantsipeerumine toimus ka eneseväljenduslikul tasandil – naised hakkasid suitsetama, kandma traditsiooniliselt meestele mõeldud rõivaid (näiteks püksid) ja lõikasid juuksed lühikeseks. Selline käitumine sai aga tugevat vastukaja.

Esimese kategooriana uuritigi käesolevas uurimustöös just naised, kes läksid kaasa n-ö uue „Euroopaliku“ moega. Stereotüübid, mis selliseid naised ja seda moodi iseloomustasid, olid eranditult negatiivsed. Krati algusaastatel vihjati just naiste põhjendamatule soovile meestega sarnaneda – viljeleti „poisiliku tüdruku“ stereotüüpi, kujutades naised lühikeste juuste ja sigaretiga. Hilisematel aegadel kritiseeriti just liigset meikimist ja naeruväärset moodi. Ühtlasi vihjati seejuures asjaolule, et naised ainult meest huvituvadki – millegi keerukamaga tegelemiseks ei ole nad võimelised. Lisaks sellele, et kritiseeriti moodi, tauniti ka moega kaasnevat käitumist. Paljastavate riide kandmine ja seltskondades käimine õhutavat sündsusetust ja moraalitytust.

Ühiskondlikult ja poliitiliselt aktiivset naist nähti tihtipeale pinnuna mehe silmas. Naiste „sagimine“ koosolekutel ja üritustel tekitas mehele ebamugavust, sest selle arvelt oli naisel kodu jaoks vähem aega. Ühtlasi kujutati selliseid naised kärarikaste ja küllaltki agressiivsetena. Läbivaks sai siiski pere- ja kodupidamise temaatika, ehk naistele heideti ette seda, et neil ei olnud enam aega lapsi saada.

Kõrgharitud ja ülikoolis käivate naiste kohta kasutati stereotüüpi, et viimane on sinna läinud aega raiskama. See käib osati kokku esimesena esitatud kategooriaga – õppimise asemel kujutati naised huvitumas vaid soengutest ja meest. Lisaks kujutati ülikoolis käivaid naised ka moraalitytutena – neile heideti ette liigset meestega lävimist.

Väljaspool kodu töötavast naise puhul heideti ette neile esiteks perekonnast eemaldumist ja tundevaegust ning teisalt ka liigset kõrkust. Naised, kes töötasid väljaspool kodu, olid pea alati kujutatud isepäistena, kuid kes siiski leidsid tee „tagasi“ armastuse ja kodu juurde. Kui aga oli teemaks kaitsevääs või politseis teenivad naised, siis läbivamaks jooneks sai siiski nende võimetes kahtlemine.

Naiste emantsipatsiooni kujutati ühe peamise põhjusena Eesti iibe langemise juures. Seega tekkis uurimustöö käigus ka täiesti omaette kategooria lapsed mittesoovivatest naistest. Kindlat emantsipeerumise tunnust kindlaks ei olnud võimalik teha, kuid siiski saab laste saamise soovi edasilükkumist näha ühe emantsipeerumise kõrvalnähtusena. Naiste personaalne rõhuasetus liigub perekonnakohustustelt eneseteostuse soovile.

Siiski ilmus Kratis ka mõningaid emantsipeerumisse positiivselt suhtuvaid kirjutisi. Lisaks eelnevaltmainitud kirjutistele aitas ka naiste ironiseerijatena kujutamine neutraliseerida muidu valdavalt negatiivse sisuga kuvandit. Kokkuvõtvalt saab väita, et olgugi, et Kratis kuvati naisi läbi huumoriprisma, siis seda enam keskenduti äärmuslikele stereotüüpidele, et saavutada soovitud vastukaja. Läbi liialduste aidati aga nende negatiivsete stereotüüpide kinnistumisele kaasa.

Esimese laine feminism ja naiste esmased sammud emantsipeerumise teel mõjutasid Eesti ühiskonda ja selle struktuuri. Ei tohi aga unustada, et isegi kui oli saavutatud nii suured eesmärgid nagu valimisõigus ja hariduse omandamine, siis pidid naised siiski igapäevaselt tõestama oma väärtust ja võitlema soolise stereotüüpiseerimise vastu.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

ALLIKAD

- 1922 a. üldrahvalugemise andmed. Vihk III, Rahva tööala ja ühiskondline kihitus. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1925.
- Ajakiri Kratt 1925-1940
- Postimees 1905 (nr-id 23, 24)
- Päevaleht 1937 (nr 54)

KIRJANDUS

- **Annus, Epp.** 20. sajandi mõttevoolud. Tallinn; Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2009.
- **Annus, Endel; Loogväli, Tiina (toim.).** Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 II, O-Ü. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2002.
- **Aspers, Patrik; Godart, Frédéric.** Sociology of Fashion: Order and Change. *Annual Review of Sociology*, 2013. Vol 39. Lk 171-192.
- **Beauvoir, Simone de.** The Second Sex. London: David Campbell Publishers, 1993.
- **Beller, Manfred; Leerssen, Joep (toim.).** Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. Amsterdam, New York: Rodop, 2007.
- **Berger, Peter L.; Luckmann, Thomas.** The Social Construction of Reality. London: Penguin Books, 1991.
- **Boulding, Kenneth E.** The image: knowledge in life and society. The University of Michigan Press: Ann Arbor Paperbacks, 1973.
- **Bourdieu, Pierre.** Meeste domineerimine. Tallinn: Varrak, 2005.
- **Butler, Judith.** Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity. New York; London: Routledge, 1999.
- **Collins, Tracy J. R.** Athletic Fashion, "Punch", and the Creation of the New Woman. *Victorian Periodicals Review*, 2010. Vol 43. Lk 309-335.
- **Cosgrave, Bronwyn.** Rõivas & Mood: arengulugu. Tallinn: Varrak, 2002.
- **Eagly, Alice H., Beall, Anne E., & Sternberg, Robert J.** Soopsühholoogia. Tallinn: Külim, 2008.

- **English, Bonnie.** A Cultural History of Fashion in the 20th century. Oxford; New York: Berg, 2007.
- **Freedman, Estelle B.** The New Woman: Changing Views of Women in the 1920s. *The Journal of American History*, 1974. Vol 61. Lk 372-393.
- **Fält, Olavi K.** Introduction. *Looking at the Other. Historical study of images in theory and practise* (toim. Alenius, K., Fält O. K., Jalagin, S.). Oulu: University of Oulu, 2002. Lk 7-12.
- **Gilman, Sander L.** Difference and Pathology. Stereotypes of sexuality, race and madness. Ithaca, London : Cornell University Press, 1985.
- **Hiimaa, Karin.** Aafrika retseptisioon eestikeelses trükisõnas (kuni 1917). Tartu: Tartu Ülikool, 2006.
- **Holmes, Mary.** Gender and everyday life. London; New York: Routledge, 2009.
- **Joonsaar, Anne jt.** Eesti naised muutuv as ühiskonnas: Eesti rahvusraport: ÜRO IV ülemaailmne naiste konverents "Võrdõiguslikkus, areng, rahu". Tallinn: Sotsiaalministeerium, 1995.
- **Jõesaar, Ivar.** Ülevaade poliitilisest karikatuurist pilkelehes "Kratt" 1925-1940. Diplomitöö. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1984.
- **Kalling, Ken.** Naisküsimuse biologiseeritud käsitlemise näiteid Eestist. *Tartu Ülikooli Ajaloo Küsimusi*, 2006. Nr 35. Lk 7-22.
- **Karjahärm, Toomas; Adamson, Andres.** Eesti ajaloo pöördepunktid. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda, 2008.
- **Keen, Sam.** Faces of the enemy: reflections of the hostile imagination. San Francisco: HarperSanFrancisco, 1991.
- **Krikk, Mai.** Eesti politsei loomine ja areng 1918-1940. Tallinn: Politseiamet, 2001.
- **Kristeva, Julia.** Naiste aeg. *Ariadne Lõng* (1/2), 2003. Lk 169-182.
- **McGarty, Craig; Yzerbyt, Vincent Y.; Spears, Russell (toim.).** Stereotypes and Explanations. The Formation of Meaningful Beliefs about Social Groups. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- **Medijainen, Eero.** Maailm prowintsiõnu peeglis: rahvusvahelised suhted ja Eesti välispoliitika karikatuuridel 1918-1940. Tartu: Kleio, 1998.
- **Mäelo, Helmi.** Eesti naine läbi aegade. Tallinn: Varrak, 1999.
- **Männik, Erika; Saral, Ebba; Listakind, Ludmilla.** Naiskodukaitse tegevuse ülevaade. Tallinn: Naiskodukaitse keskjuhatuse kirjastus, 1939.

- **Paulicelli, Eugenia; Wissinger, Elizabeth.** Introduction. *Women's Studies Quarterly*, 2012. Vol 41. Lk 14-27.
- **Poska-Grünthal, Vera.** Naine ja naisliikumine: peajooni naisliikumise ajaloost ja probleemistikust. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1936.
- **Raamot, Mari; Kull, Mari.** Naiskodukaitse: 1925-1933. Tallinn: Tallinna Keskvangimaja, 1934.
- **Schudson, Michael.** Advertising, The Uneasy Persuasion. New York: Basic Books, 1984.
- **Scott, Joan Wallach.** The Vexed Relationship of Emancipation and Equality. *History of the Present*, 2012. Vol 2. Lk 148-168.
- **Zetterberg, Seppo.** Eesti ajalugu. Tallinn: Tänapäev, 2011.
- **Tamul, Sirje (toim.).** Vita academica, vita feminea: artiklite kogumik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1999.
- **Vseviov, David; Belobrotseva, Irina; Danilevskij, Aleksander.** Vaenlase kuju: Eesti kuvand nõukogude karikatuuris 1920.-1940. aastatel. Tallinn: Valgus, 2013.

TEATMETEOSED:

- **Code, Lorraine (toim.).** Encyclopedia of Feminist Theories. London; New York: Routledge, 2002.

KÄSIKIRJALISED UURIMUSED:

- **Pall, Helena.** Nõukogude naise kuvand ajakirjas Nõukogude Naine aastatel 1945-1991. Magistritöö. Tartu Ülikool, 2011.
- **Reinfeldt, Kai.** Naise emantsipatsiooni küsimus Eestis 1920. aastatel Postimehe ja Päevalehe põhjal. Bakalaureusetöö. Tartu, 2013.
- **Tamar, Jaanika.** Eesti naiskorporandi kuvand perioodikas aastatel 1920-1940. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, 2013.

INTERNET:

- **Eesti Entsüklopeedia.** Karl August Hindrey. 2013.
http://entsyklopeedia.ee/artikkel/hindrey_karl_august1
- **Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018.** Kasutamise kuupäev: 16. 04 2021
<https://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=emantsipatsioon&F=M>
- **Hinrikus, Rutt.** Karl August Hindrey (1875-1947). Eesti Kirjandusmuuseum.
https://kreutzwald.kirmus.ee/et/lisamaterjalid/ajatelje_materjalid?item_id=220&table=Persons Kasutamise kuupäev: 24.05.2021.
- **Kull, Aivar.** Aivar Kulli ajalootund. Surmapõlglik Karl August Hindrey aastatel 1941-44. 12.08.2020.
<https://kultuur.err.ee/1122981/aivar-kulli-ajalootund-surmapolglik-karl-august-hindrey-aastatel-1941-44> Kasutamise kuupäev: 24.05.2021.
- **Reddy, K.** Fashion History Timeline: 1900-1909. 2019.
<https://fashionhistory.fitnyc.edu/1900-1909/> Kasutamise kuupäev: 17.04.2021
- **Reddy, K.** Fashion History Timeline: 1920-1929. 2018.
<https://fashionhistory.fitnyc.edu/1920-1929/> Kasutamise kuupäev: 17.04.2021
- **Reddy, K.** Fashion History Timeline: 1930-1939. 2019.
<https://fashionhistory.fitnyc.edu/1930-1939/> Kasutamise kuupäev: 17.04.2021

SUMMARY

The Image of the Emancipating Woman in the Magazine Kratt between 1925 and 1940

Estonian women in the 21st century have the same rights and freedoms as men. Women can have a career outside of their home, get a higher education and be active in politics. Those freedoms for women in Estonia were accumulated in the beginning of the 20th century. Estonian women gained the official right to vote in 1918. This right was purposely used – women participated in the local elections as voters and as contesters. Women also participated in Parliament's work. Women were mainly taking part in the social areas of the parliaments work. Another big step in the emancipation of Estonian women was the right to attend university. From 1905 women could attend lectures just as listeners. From 1915 women were officially matriculated to the university.

This bachelor thesis is concentrated on the image of the emancipating woman in the Estonian humor and satire magazine Kratt between 1925 and 1940. This research paper is concentrated on the criticism that was shown towards women who wanted to emancipate. The aim of this work is to show what were the most popular stereotypes used towards women who showed signs of emancipation. To do that, categories for different signs of emancipation were created. In those categories the most prominent stereotypes are described. This paper will also give an outline of Estonian authors who were writing about the emancipating woman the most.

The image of an emancipating Estonian woman has not yet been thoroughly researched. Estonian women's emancipation and its image in *Postimees* and *Päevaleht* (the main daily newspapers) have been researched by Kai Reinfeldt. The image of Estonian sorority women has been researched by Jaanika Tamar. Those papers inspired the formulation of categories in this paper.

Important works that influenced this paper's theoretical work are Manfred Beller and Joep Leerssen's edited "Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters" and Kenneth E. Boulding's "The Image: Knowledge in Life and Society" which gave the author a profound understanding of imagology. Another important work that formed the theoretical basis for this work is Karin Veski's *PhD* thesis, where imagology is

discussed in the introduction. Theoretical ideas about stereotypes were researched from Craig McGarty's work.

The source for this paper is the Estonian humor and satire magazine *Kratt*. The magazine was active from 1925 until 1940 and 768 pieces were published during that time. At first the magazine was privately run by an Estonian caricaturist and novelist Karl August Hindrey. In the end of 1925 *Kratt* went under the daily newspaper *Päevaleht*. After Hindrey started working as a freelancer the main editor was a caricaturist Otto Krusten.

Image is defined as a mental silhouette which is constructed by observation. It is important to remember that forming images is not always objective. It comes from the aspect that the image created passes many social filters. Those silhouettes act like mental compasses in the human mind – by creating those images we construct our behavior and attitudes. Stereotypes are more static and harder to deconstruct. They work as tools to explain something or to save time and energy. Stereotypes also behave as shared beliefs by the group.

To understand the formulation of the image about the emancipating woman it was necessary to categorize women who showed signs of liberation. The categorization follows: 1. women who follow new trends in fashion and have a busy social life; 2. women who are active in politically or socially; 3. women with a higher education; 4. women who have a career outside their home; 5. women working in the military or police force.

Women who followed new trends in fashion (such as short hair; shorter skirts and masculine fabrics) were depicted the most and essentially negatively. In the 1920s women were criticized for looking too much like men. They were accused of imitating men. In later years women were lampooned for their excessive make-up and silly fashion. They were depicted in quite grotesque ways. Being interested in fashion in general was shown as a sign of simplemindedness. New ways of the 20th century were seen as immoral – women who had a busy social life were seen as behaving improperly.

Second most popular category of women depicted was the politically and socially active one. They were seen as annoying burdens to men because they did not have enough time to be a housewife anymore. They were seen as loud and aggressive. Another point that was made, was that women lacked competence to even be active politically.

Women who attended university were seen as too dimwitted to participate in research and science. Due to that it was not clear to the society why women needed to go to the university

in the first place. After all, associating with male students would end in improper behavior (like smoking and drinking).

Women who were working outside of their home were seen as emotionless and career-thriven. It was criticized that they did not have time or energy for the family and the house anymore. Women who served in the army or worked in the police force were doubted – they were not seen as strong enough to do these kinds of jobs.

Women's emancipation was seen as one of the most prominent reasons why the Estonian population was in decrease. It was unclear to the authors why women changed their priorities from having kids to self fulfilment. There were only some instances of positive reinforcement towards women's emancipation. Another positive aspect is that women were sometimes depicted as the humorist not the recipient.

The first wave of feminism and primary steps towards emancipation has profoundly influenced the Estonian society. Unfortunately we can not forget that even though women could vote and attend university, they had to prove their worth and fight against gender stereotyping daily.

LISAD

Lisa 1. Moedaami süünd.²²⁸

Moedaami süünd

²²⁸ Karikatuur: Moedaami süünd. Kratt 1939, nr 29. Lk 115.

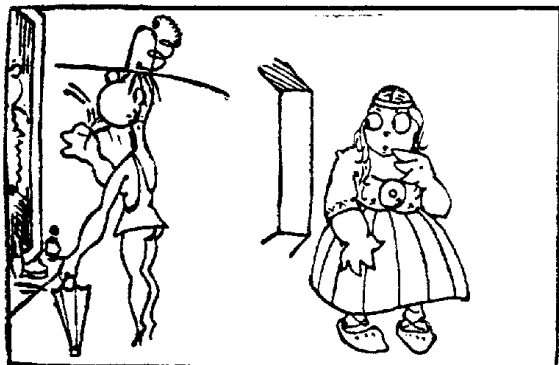

Uusimaid kevadisi kübaramodelle (Visandeid loodusest)

²²⁹ Karikatuur: Uusimaid kevadisi kübaramodelle (Visandeid loodusest). Kratt 1939, nr 20. Lk 79.

Lisa 3. Eestlased.

„Nüüd, kus aken valmis on, näeb Eesti naine, kui kaugele ta on Euroopast maha jäänud ... ning parandab selle vea.“²³⁰

Nüüd, kus aken valmis on, näeb Eesti naine, kui kaugele ta Euroopast maha on jäänud...

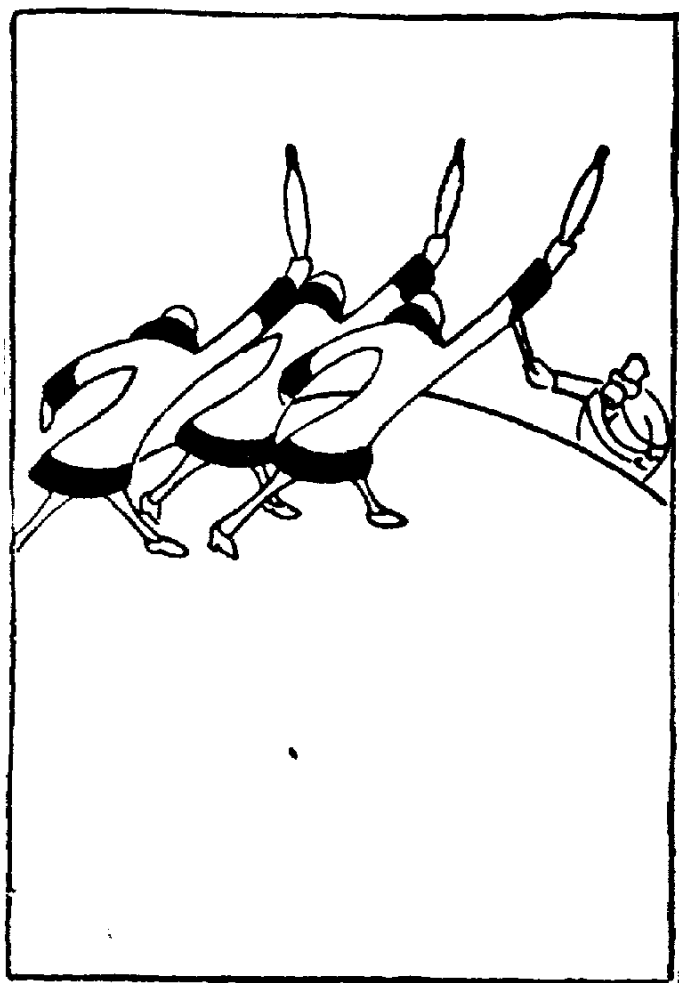

...ning parandab selle vea.

²³⁰ Karikatuur: Eestlased. Kratt 1926, nr 7. Lk 52.

Lisa 4. Heraklese vägitööd, mida president peab meil sooritama.

„Amatsoonide-naisõiguslastega võitlema.“²³¹

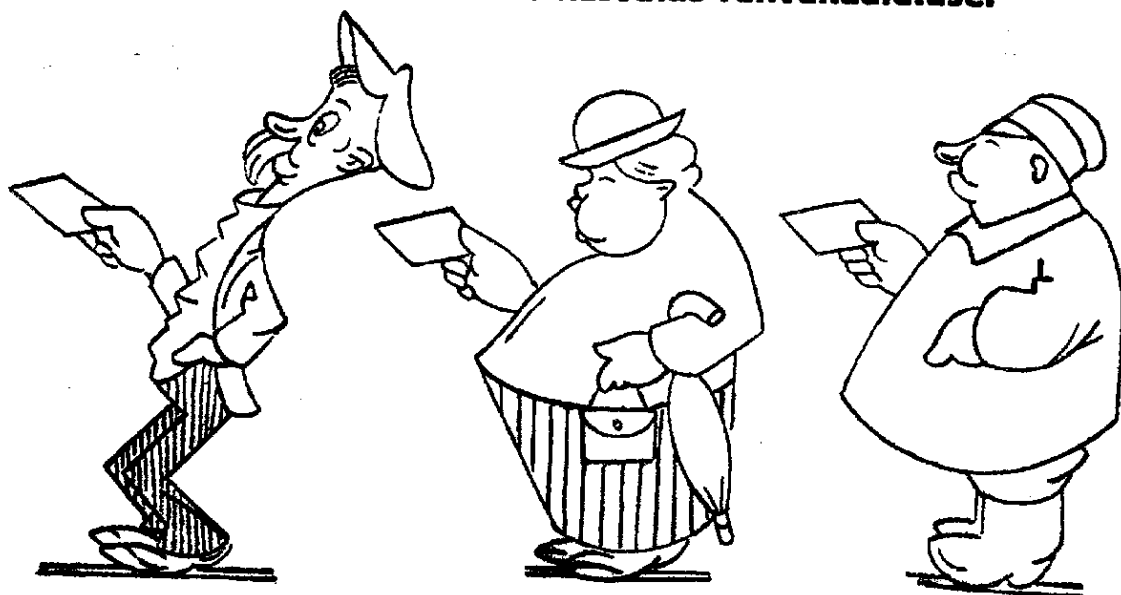
Amatsoonide-naisõiguslastega võitlema.

²³¹ Karikatuur: Heraklese vägitööd, mida president peab meil sooritama. Kratt 1932, nr 16. Lk 91.

Lisa 5. Erakondade poliitiline kasvatus rahvahääletusel.

„Mulle näidati unes, et pean hääletama poolt.“²³²

Erakondade poliitiline kasvatus rahvahääletusel

„Kui ma ise presidendiks ei saa, siis teisele häälet ka ei anna!“

„Mulle näidati unes, et pean hääletama poolt.“

„Minul võlgasid ei ole ja kui president tahab naabri võlga kustutada, siis annan hääle vastu!“

²³² Karikatuur: Erakondade poliitiline kasvatus rahvahääletusel. Kratt 1932, nr 34. Lk 162.

Lisa 6. Kontrastid akadeemilises peres.

„Akadeemiline high-life ja peenemad organisatsioonid“ „Maakondade kogud, organiseerimatud ja lihtsamad organisatsioonid“²³³

Kontrastid akadeemilises peres.

Akadeemiline high life ja peenemad organisatsioonid.

Maakondade kogud, organiseerimatud ja lihtsamad organisatsioonid.

²³³ Karikatuur: Kontrastid akadeemilises peres. Kratt 1926, nr 26. Lk 205.

Lisa 7. Naisõpetajad.

„Haridusminister arvab, et naisõpetajad olevat rahvale vastuvõtmatud. (Ajalehist)“

„Ah neid naisõpetajaid küll, igaühele nad teevad peavalu.“²³⁴

Naisõpetajad.

Haridusminister arvab, et naisõpetajad olevat rahvale vastuvõtmatud. (Ajalehist.)

Ah neid naisõpetajaid küll, igaühele nad teevad peavalu.

²³⁴ Karikatuur: Naisõpetajad. Kratt 1927, nr 8. Lk 61.

Lisa 8. Romaan positiivsest naisest.

„Tänapäeva intelligentset, positiivset, töötavat naist meie kirjanikud ei oska kujutada – meist ühestki ei lausu nad seal sõnakestki...”²³⁵

ROMAAN POSITIIVSEST NAISEST

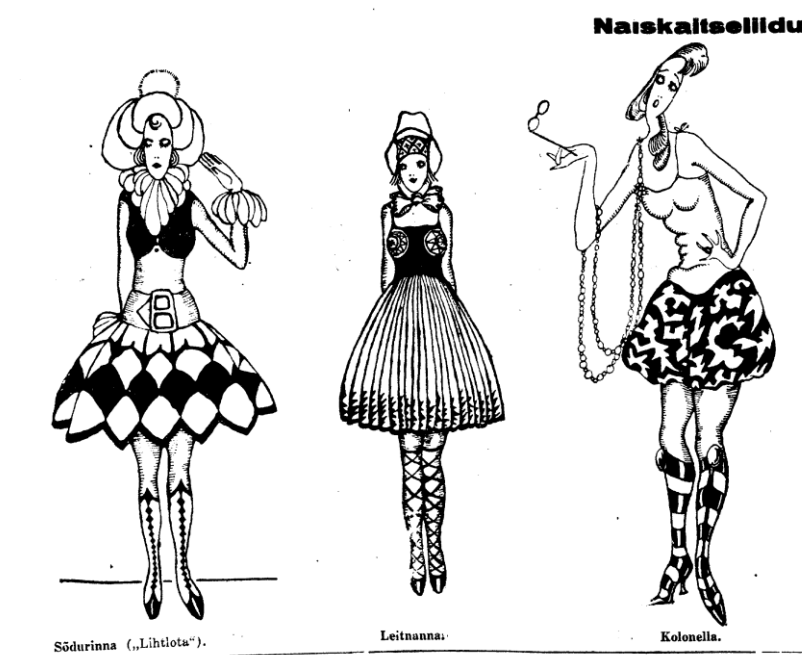
„Tänapäeva intelligentset, positiivset, töötavat naist meie kirjanikud ei oska kujutada – meist ühestki ei lausu nad seal sõnakestki...”

²³⁵ Karikatuur: Romaan moodsast naisest. Kratt 1936, nr 18. Lk 70.

Lisa 9. Naiskaitseleidu suvine esitlusvorm.

„Sõdurinna („Lihtlota“); Leitnanna; Kolonella; Kindraliine; Väljaköögi kokk („Kokklota“);

???” 236

suvine esitlusvorm.

²³⁶ Karikatuur: Naiskaitseleidu suvine esitlusvorm. Kratt 1926, nr 20. Lk 158-159.

Lisa 10. Muinasjutt.

„Prof. Põld nuriseb, et meie kirjanduse areenil puudub ema.“

„Kirjanik: „Kui naistel enam lapsi ei ole, kellele kirjutada siis veel muinasjuttu emast.“²³⁷

Muinasjutt.

Prof. Põld nuriseb, et meie
kirjanduse areenil puudub ema.

Kirjanik: „Kui naistel enam lapsi ei ole, kellele kirjutada siis veel muinasjuttu emast.“

Tallinna Eesti Kirjastus. Tallinna trükkimise ettevõtte. Dikk 18. 9

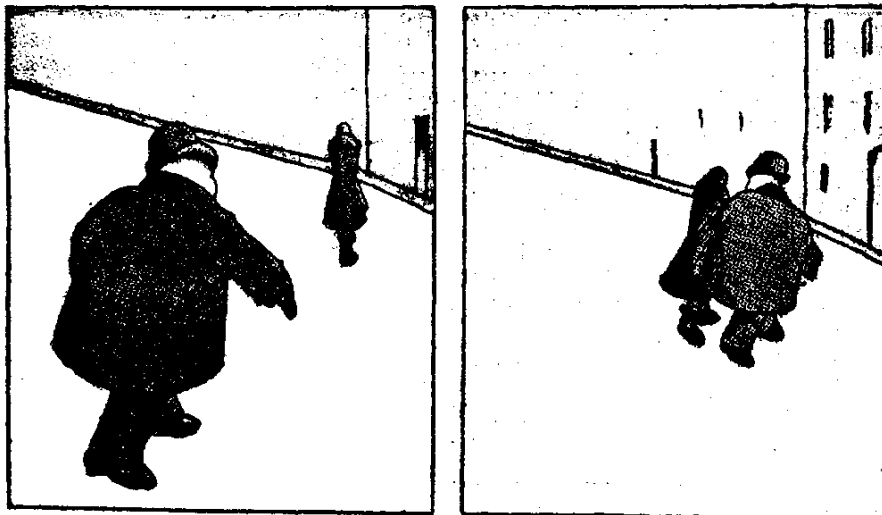
²³⁷ Karikatuur: Muinasjutt. Kratt 1928, nr 18. Lk 144.

Lisa 11. Moodne seiklus

A: „Tore preili!“

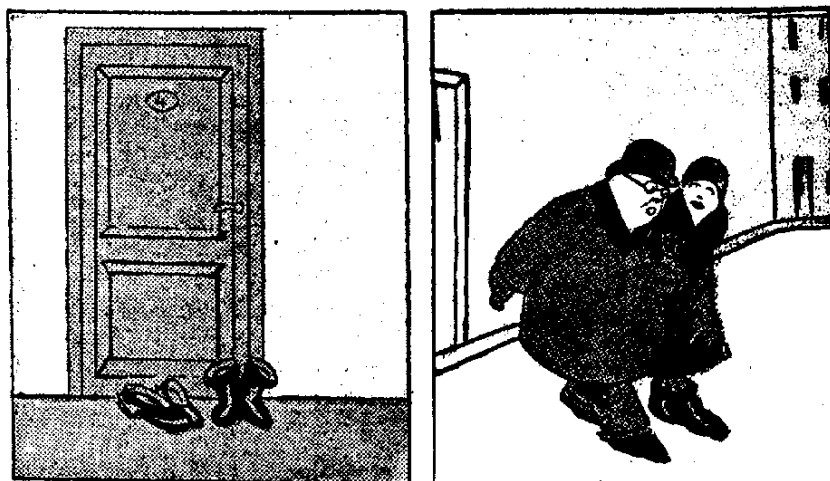
A: „Kas te abiellute nüüd minuga?“ B: „Teie peate natuke ootama, kuni ma ennast lahutada lasen.“²³⁸

Moodne

„Tore preili!“

seiklus.

„Kas abiellute nüüd minuga?“
„Teie peate natuke ootama, kuni ma
ennast lahutada lasen.“

²³⁸ Karikatuur: Moodne seiklus. Kratt 1931, nr 31. Lk 39.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Inger-Helene Värat (sünnikuupäev: 18.02.1996)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
„Emantsipeeruva naise kuvand ajakirjas Kratt aastatel 1925-1940“,
mille juhendaja on Karin Veski, *PhD*,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Inger-Helene Värat

23.05.2021